
UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2010

Silvie Tomšíková

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

**Spolupráce rodiny a školy při řešení šikany
na základní škole**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. et Mgr. Vendula Jašková

Vypracovala:

Silvie Tomšíková

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Spolupráce rodiny a školy při řešení šikany na základní škole“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně 10. 04. 2010

.....

Silvie Tomšíková

Poděkování

Děkuji paní Mgr.Vendule Jaškové, za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Zároveň bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu, pomoc a inspiraci při zpracování mé práce.

Také bych chtěla poděkovat Mgr. Daniele Širhalové, ředitelce Základní školy v Křížanově a Mgr. Stanislavě Bartošové za pomoc, podporu a svůj čas, který mi poskytly při zpracování mé bakalářské práce.

Silvie Tomšíková

OBSAH

Úvod

1 ŠIKANÁ	5
1.1 Definice šikany	5
1.2 Příčiny vzniku šikany.....	10
1.3 Osobnost aktérů šikany	12
1.4. Následky šikanování	13
1.5 Dílčí závěr.....	14
2 VÝCHOVA V RODINĚ	16
2.1 Výchovné principy a zásady v rodině.....	17
2.2 Vztah rodič - dítě	19
2.3 Rodičovství	21
2.4 Dílčí závěr.....	23
3 ŠKOLA	24
3.1 Škola a týrané dítě.....	24
3.2 Osobnost učitele.....	25
3.3 Učitel a jeho interakce se žáky	27
3.4 Agresivita ze strany vrstevníků.....	29
3.5 Dílčí závěr.....	30
4 MOŽNOSTI SPOLUPRÁCE RODINY A ŠKOLY	31
4.1 Spolupráce rodina – škola.....	32
4.2 Metodické postupy.....	33
4.3 Prevence.....	37
4.4 Dílčí závěr.....	39
Kazuistiky šikanovaných dětí	
Závěr	49
Resumé	51
Anotace	52
Seznam použité literatury	53
Přílohy	54

ÚVOD

Šikana je jednání, jehož cílem je získat převahu nad druhou osobou různými způsoby. Jedná se o fyzické, psychické týrání, ponižování, zesměšňování, urážení nebo vyloučení z kolektivu, skupiny. Se šikanou se lze setkat nejen ve škole, ale v jiných formách i na pracovišti, na internátech, dětských táborech, na autobusových zastávkách, v družinách – všude tam, kde se najde agresor (trýznitel), který vycítí emočně nebo fyzicky slabšího jedince a přesvědčí se, že jedinec je snadno manipulovatelný.

V jednotlivých kapitolách mé bakalářské práce se budu snažit zjistit, jaké jsou možnosti spolupráce rodiny a školy při řešení šikany na základní škole. Vzhledem k tématu bakalářské práce se budu zabývat různými možnostmi a způsoby řešení šikany. Myslím si, že spolupráce rodičů a školy je důležitá. My rodiče bychom měli vědět nebo být alespoň informováni na koho se obrátit s prosbou o pomoc. Škola by proto měla pravidelně informovat jmenovitě osoby, které šikanu nebo agresí mezi žáky řeší.

Nejprve je důležité šikanu rozpoznat. Ať už jde o signály přímo z rodiny nebo od svědka, který dané šikaně přihlížel. Rodiče a učitelé by měli rozpoznat, když něco není v pořádku i z emočních projevů dítěte. Těchto projevů by si měli všimnout hlavně rodiče a věnovat jim velkou pozornost neboť rodina by měla být pro dítě prostředím, ze kterého by mělo cítit pocit bezpečí, lásky a jistoty. Nemělo by se bát svěřit.

Na pozadí celého problému šikany stojí nepochybě na prvním místě rodina. Rodina je prostředím, se kterým jsme nejvíce a nejdéle spjati a má na nás největší vliv. Máme s ní pouto po celý život. Veškeré zkušenosti, zážitky a návyky si, ať chceme či ne, neseme s sebou po celý život. Rodina utváří povahové vlastnosti dětí, učíme je jak se správně chovat, snažíme se je vychovávat.

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala proto, že se o téma šikany zajímám, neboť se zblízka dotkla mé vlastní rodiny. Jsem rodičem dítěte, které bylo šikanováno. Tuto práci bych chtěla věnovat nejen učitelům základních škol, ale i všem rodičům, dále rodičům, jejichž dítě bylo nebo stále ještě je šikanováno nebo trpí agresí ze strany spolužáků.

V dnešní uspěchané době si mnohdy rodiče nepovšimnou, že se s jejich dítětem něco děje. Všímavým by měl být i učitel. Měl by důkladně znát svoji třídu a žáky. Nebrat své povolání jako zaměstnání, ale jako poslání. Je velmi důležité, aby nejen škola, ale i rodiče tento patologický jev pokud možno vzájemně řešili.

Cílem mé bakalářské práce je popsat daný problém tak, jak ho vnímá rodič šikanovaného dítěte, zpracovat kazuistiky dětí, které prožily šikanu, popsat toto patologické jednání jak ze strany rodiče, tak ze strany školy. Je důležité neřešit problém jen z jednoho úhlu pohledu, ale popsat postup řešení a možné způsoby spolupráce školy a rodiny.

Sociální pedagogika je speciální pedagogická disciplína. Zahrnuje poznatky z oblasti pedagogické, psychologické, sociologické, právní aj. Má integrující charakter, reflektuje změny a problémy ve společnosti a ukazuje cestu, kterou bychom se měli vydat ve snaze je optimalizovat. Propojuje teorii s praxí, vytváří komplex jedinečných přístupů k řešení důležitých a klíčových otázek. Umožňuje nám pojmout dané téma komplexně a pochopit ho v celé šíři. Nelze tedy pohlížet na tuto problematiku jen čistě ze sociologického nebo psychologického hlediska. Taková práce by byla úzce zaměřena a ochuzena o cenné informace z jiných oborů.

Bakalářská práce je členěna do kapitol podle obsahových souvislostí, které jsou dále systematicky rozčleněny do několika podkapitol, které řeší danou problematiku vycházející z jejich názvu. První čtyři kapitoly jsou teoretické a poslední kapitola je praktická.

První kapitola textu je koncipována jako úvodní a popisuje a definuje šikanu, uvádí příčiny jejího vzniku, popisuje osobnosti aktérů šikany a následky šikanování. Dílčí závěr je shrnutím prvním kapitoly.

Druhá kapitola se zabývá výchovou dítěte v rodině, věnuje se výchovným principům a zásadám v rodině, blíže specifikuje termín rodičovství. V druhé kapitole jsou komplexně popsány psychologické problémy výchovy. Dílčí závěr je shrnutím celé kapitoly, je doplněna vlastním názorem.

Ve třetí kapitole je popsána problematika šikany, osobnost učitele, vzájemná interakce učitele s žáky, agresivita dětí, v dílčím závěru vyjádřen vlastní názor.

Čtvrtá kapitola je věnována návodům a radám pro rodiče jak spolupracovat při řešení tohoto sociálně patologického jevu na základní škole se školou a jejími pracovníky.

Praktická část práce je zpracována formou kazuistik šikanovaných dětí, popsány konkrétní případy.

Při zpracování své bakalářské práce jsem našla mnoho cenných informací a podkladů v mnoha pramenech a publikacích s danou tematikou. Jsem si vědoma, že jsem vzhledem k rozsahu práce zcela jistě nepokryla celou řadu významných autorů. V dílech jsem našla mnoho zajímavé inspirace pro práci s dětmi, životní moudra, která uplatním při práci se svými dětmi a při jejich výchově. Přikláním se k tomu, aby moje bakalářská práce nebyla posuzována jako pravda nebo pravidlo, podle kterého by se měli rodiče nebo učitelé řídit, ale jako pomůcka při řešení šikanování a agrese mezi dětmi včetně popisu šikanování. Se souhlasem svého syna s uveřejněním, uvádím na konci práce *naš společný příběh*.

1 ŠIKANANA

Šikanování se dělo, stále se děje a v budoucnosti i bude stále častějším problémem. Děje se na místech, kde se střetává jedinec s jedincem nebo skupinou. Zpravidla se děje tajně a skrytě. Málokdy se o tomto chování dozví nejbližší okolí.

I když má dítě mnohdy s rodičem velice pěkný vztah, tak i přesto se stává, že se mu málokdy svěří, že se s ním něco děje. Z vlastní zkušenosti vím, že je pro dítě velmi bolestivé hovořit o něčem, z čeho má strach. Má pocit, že v očích rodičů by se mohlo jevit jako slaboch, který si nedokáže v takové situaci poradit.

Velmi důležitá je tedy vzájemná pomoc rodiny a školy při řešení šikany na základní škole, protože ani jedna ze stran sama nic nezmůže.

„Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Utrpení dětí je nepředstavitelné a jeho následky na těle i na duši mohou nést po celý svůj život“¹

1.1 Definice šikany

Šikanování je patologická forma chování jedince nebo skupiny k jinému jedinci, kterého za použití agrese a manipulace ponižuje, zotročuje a týrá.

*„Hlavní vnější rysy lze popsat následovně: **Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci**“.²*

Šikanování probíhá na nejrůznějších místech. Můžeme vidět šikanování dětí na zastávkách, v čekárnách, při sportu, v družinách. Všude tam, kde se setkává více dětí s odlišným způsobem chování. Je důležité si všimnout, když více dětí ubližuje jinému a

¹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 231.

² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 27.

nebát se zasáhnout proti útokům agresora. Ve své práci se budu věnovat především šikanování na základní škole.

Šikanování ve škole:

„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“³

„Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Tato porucha má systémový charakter a zasahuje celou skupinu. V tomto smyslu šikanování nepoškozuje pouze oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek. Bolest šikanování se však nezastavuje na hranicích postižené skupiny. Řetězovitě pokračuje dál. Šikanování může ničivě zasáhnout kohokoliv. První na řadě bývá rodina oběti, která je zasažena nejen tragédií dítěte, ale nezřídka i dalšími traumatickými okolnostmi, třeba očerňováním oběti“.⁴

Šikana má svůj vývoj. Náš přední odborník na šikanu Michal Kolář rozdělil jednotlivá stadia do pěti vývojových stupňů:

1. **zrod ostrakismu** (jde o mírné, převážně psychické formy násilí, odmítání ostatními členy skupiny, pomlouvání apod).
2. **fyzická agrese a přitvrzování manipulace** (zde je důležité klima třídy, pokud je oslabené, šikana přerůstá do pokročilejších stupňů)
3. **vytvoření jádra** (utvoření skupinky agresorů, spolupracují a vyhledávají si nejvhodnější oběti)
4. **stav, kdy většina přijímá normy agresorů** (dokonce i mírní žáci se začínají chovat krutě, účastní se týrání spolužáka)

³ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi :jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1 vyd. Praha : Portál, 1995.s. 26.

⁴ KOLÁŘ,M. *Bolest šikanování*. 2 vyd. Praha: Portál, 2005, s .99.

5. **totalita neboli dokonalá šikana** (normy agresorů jsou přijaty a respektovány téměř všemi členy skupiny, agresori ztrácejí poslední zbytky zábran, brutální násilí je považováno za normální, u trýznitelů chybí jakýkoli pocit viny)

Znalost těchto stadií je důležitá především při postupu vyšetřování. Myslím si, že by pedagog měl být obeznámen s těmito stadii šikanování.

Všem je obecně známo, že šikanování způsobuje obětem nesmírné trauma a utrpení. Může poškozovat jak tělesné, tak i psychické zdraví. Mnoho rodičů si vůbec neví rady, jak tento problém řešit a na koho se obrátit. Mnohdy nevědí, jak se vůbec k dítěti zachovat. Mnoho rodičů se i psychicky zhroutí, když se dozví, že se jejich dítě stalo obětí šikany. Kdo by čekal, že se to může stát právě jejich dítěti. Jen sama zpráva, že někdo ubližuje jejich dítěti je strašlivá.

„Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti. Tragické je, když dojde ke zlomení oběti, rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi (pramenící ze strachu před ještě větším utrpením, které by mohlo následovat, kdyby se snad oběť nesnažila agresorovi všemi způsoby zalíbit)“.⁵

Pokud dochází k tělesnému poškození, rány se zcela jistě po nějakém čase zahojí a nejdou ani vidět. Psychické a duševní zranění však bývá hlubší. Při dlouhodobějším brutálním šikanování může u obětí šikana vyvolat psychosomatické potíže (pocit na zvracení, bolest hlavy, bolest břicha). Dalšími problémy mohou být i tendence k časté absenci na vyučování, zhoršení prospěchu, nepozornost při vyučování, snížení sebevědomí. Někdy ani přechod na jinou školu neřeší problém šikany. Dítě se mnohdy opakovaně stává obětí šikanování a po odchodu ze školy je velmi těžké navázat s ním jakýkoli kontakt. Většinou se uzavře do sebe a nekomunikuje s okolím.⁶

⁵ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 100, 101.

⁶ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 101.

Některé osobnostní charakteristiky dětí mohou zvyšovat riziko, že některé z nich budou šikanovány. Mají nějaký tělesný nebo psychický handicap nebo se jakýmkoli způsobem odlišují od skupiny a jsou v menšině. Silní žáci si dokáží takovéto oběti vyhlížet a vybírat si je ze skupiny. Z tělesných handicapů se často vyskytuje malá fyzická síla, neobratnost, obezita. K psychickým handicapům se řadí děti s hyperaktivitou, s poruchou pozornosti ADHD, specifické poruchy učení (dyslexie, dyskalkulie, dysortografie a další).⁷

Další skupinou bývají děti naivní, ty, které zpravidla ztěžka navazují nějaké sociální vztahy a kontakty s vrstevníky. Jsou uzavření a samotářští. Mnohdy v něčem vynikají nebo se mají dobré studijní výsledky. Ovšem svoje schopnosti málokdy dokáží upřednostnit a ukázat ostatním, že něco dokáží a umí. Bojí se a nechtějí vynikat, aby si jich agresori raději moc nevšímalí.

Někdy se stane obětí chlapec, který je zjevně velmi statný a silný. Je zcela bezbranný. Jakýkoli náznak agrese a poměřování sil ho vystraší. Agresi se nedokáže vzepřít. Nikdo z dospělých by neočekával, že takovýto „kolohnát“ má ve svém těle malinkou dušičku, která se třese při setkání s agresorem. Bojí se komukoli se svým problémem svěřit, neboť kdo by uvěřil tomu, že silákovi může být ubližováno. Jsou silní, většinou ovšem málo obratní a bojí se, že ostatním ublíží a že oni budou těmi, co budou čelit potrestání. Myslím si, že zde i často pochybí otec, když synovi říká, že není chlap, když si pošťuchování a rvačky nedovede s ostatními vyřídit jako správný a opravdový chlap.

Většinou bývají agresory chlapci. Ovšem i děvčata jsou schopny šikany. Mezi dívkami jde převážně o šíření pomluv, vyloučení ze skupinek děvčat než o fyzické násilí. Ovšem vyskytnou se i výjimky. Některé, pro mě až otřesné případy popisuje ve své knize náš přední odborník na šikanu – Michal Kolář. Většina laické veřejnosti, která se o toto téma nezajímá, by byla velice pobouřena, jakými způsoby dokáží dívky a chlapci ostatním dětem a pubescentům ubližovat.

K dalším znakům se v současné době řadí i ekonomická stránka rodiny. Děti dnes chodí oblečení podle poslední módy a jen ve značkovém oblečení. Mnohdy je

⁷ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2 vyd. Praha: Portál, 2005, s. 89.

značkové oblečení nutné k tomu, aby dítě bylo přijato do skupiny. Ten, kdo pochází ze sociálně a ekonomicky slabé rodiny, je považován za outsidera. Ostatní se mu smějí, že má oblečení z tržnice. V neposlední řadě sem patří i rasová odlišnost. Je velmi těžké poznat a vybrat ze skupiny typické oběti.

Otázka řešení šikany je záležitost dlouhodobá a komplikovaná. Zahrnuje spojení sil na straně rodiny a školy, zástupců oběti i agresora.

Většina obětí šikany se snaží o dlouhodobé utajení svého problému. Bývají proto nejrůznější důvody jako: strach z agresora, stud dítěte za své ponížení, ztráta kamarádů, strach z reakce rodičů a učitelů.

Náš přední odborník na šikanu Michal Kolář sestavil 3 hlavní typy iniciátorů šikany v kolektivu:

oblíbenec je jedinec velmi slušný, kultivovaný, sebestředný, zvýšeně úzkostlivý, někdy i se sadistickými sklony. Šikana v jeho podání má formu cíleného a rafinovaného násilí a mučení, které se děje spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

srandista je jedinec optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních.

nohsled je jedinec nevyvolávající sám šikanu, ale konformně se k ní připojující, mnohdy ze strachu, aby se sám nestal obětí.

Děti tráví hodně svého volného času pomocí mobilních telefonů a internetu a poslední dobou se stávají stále častěji oběťmi tzv. **kyberšikany**, což je internetová šikana. Zde pachatelé zůstávají v anonymitě, využívají emaily, facebook, chatování nebo sms zprávy k šíření pomluv, ataků, nevhodných fotografií, videí ze školního prostředí apod. Zde oproti fyzickému násilí, kdy jsou agresori převážně silnější, můžou pachatelé být fyzicky méně zdatní. Zde je jediná pomoc v podobě zablokování kontaktu, dále je důležité informovat rodiče a v nejkrajnějších případech i policii. V případech kyberšikany je převážná část agresorů a šířitelů ze stejné školy. Můžeme tak usuzovat dle fotografií šířících se např. na facebooku. Jak jsem měla možnost sama vidět, některá děvčata se fotí již na základní škole s erotickým námětem, což mohou ostatní spolužáci zneužít, zkopírovat a rozesílat.

1.2 Příčiny vzniku šikany

Ze všeho nejdříve je nutné rozpoznat, zda jde o šikanu nebo ne. Ať už z varovných signálů a emočního projevu dítěte nebo od svědka, který takovému jednání přihlížel. Podmínky a příčiny pro vznik šikany jsou všude stejné. Jde především o to, že agresor vycítí ve svém okolí slabou oběť. Chce si ji zotročit, zmanipulovat, aby sobě i ostatním dokázal, že je ve skupině nejsilnější. Někdy se tak děje za nepovšimnutí učitelů, kteří přikládají tzv. "šarvátky" za něco, co ke škole patří. Za běžné a obyčejné kočkování a laškování. Občas zapomínají, že šikana se děje skoro na všech školách.

Příčiny, typy šikany a varovné signály pro rodiče podle Mazánkové:

Příčiny šikany:

- ❖ **touha po moci** (přání ovládat druhého člověka)
- ❖ **motiv krutosti** (potěšení z pohledu na utrpení druhého)
- ❖ **zvědavost** (jak se chová oběť ve strachu, bolesti, ponížení, k čemu všemu se dá přinutit)
- ❖ **nuda** (touha po vzrušujících zážitcích, pobavení)
- ❖ **sklon k agresivnímu jednání**
- ❖ **nevhodný způsob výchovy**

Typy šikany:

- ❖ **slovní agrese** (posměch, otravování, zesměšňování na základě fyzických nebo rasových odlišností, použití nadávek a urážek)
- ❖ **fyzická agrese** (dotýkání, strkání, pošťuchování, praní se, ubližování, bití, zastrasování násilím)
- ❖ **příkazy** (násilné, manipulativní, ponižující)
- ❖ **krádeže** (schovávání osobních věcí, ničení věcí, ničení práce)

Varovné signály pro rodiče

- ❖ **dítě nemá kamaráda**
- ❖ **nemá chuť jít do školy**
- ❖ **střídá různé cesty do školy a ze školy**
- ❖ **ztráta chuti k jídlu, neklidný spánek**
- ❖ **ztráta zájmu o učení**
- ❖ **výkyvy nálad**
- ❖ **žádá peníze, často „ztrácí“ své věci**
- ❖ **přichází domů vyhladovělé, s potrhaným oblečením, s poškozenými školními pomůckami**
- ❖ **nedokáže vysvětlit svá občasná zranění (odřeniny, modřiny, popáleniny)**
- ❖ **trpí zdravotními potížemi (bolestmi hlavy, břicha)**
- ❖ **zdržuje se většinou stále doma**

Dnešní dítě je vystaveno mnoha utrpením a násilím, které se objevuje všude. V televizi nebo v počítačových hrách, kde se objevuje stále více násilí. Mnohdy dítě ani nerozpozná, co je skutečnost a co pouhá fikce. S hrdinou se úplně ztotožní a přijde jim normální, že jejich hrdina bije a zabíjí své protivníky a má dokonce i několik životů. Nepřichází žádný trest, žádné ponaučení. Hrdina jako kladný vzor se vyskytuje opravdu jen ve velmi malém množství her. Počítačová oběť si za svou smrt může sama, byla málo agresivní, neprůbojná. Dítě si pak chce v reálném životě vyzkoušet hodinami strávenými u počítače nacvičené údery a kopance. Kde jinde než ve škole? Na kom jiném, než svém spolužákovi, který si takovéto jednání „nechá líbit“?

Ovšem nebýt televize nebo publikovaných příběhů, nikdy bychom se nedozvěděli o případech šikany z vojenského prostředí, školy, internátů atd. Mnoho

medializovaných případů pomohlo k odhalení šikany a agresorů. Tyto zprávy pomohly ke změnám v těchto zařízeních a ke změně přístupů jak vedení, tak i zaměstnanců. Šikana dnes není tak tabuizovaná.

Ovšem jen málo rodin a dětí je ochotno se svěřit. Jedná se o velmi bolestivé téma, které je velmi traumatizující jak pro dítě, tak i pro rodiče. Jen díky nim a jejich dětem, které byly ochotny vyprávět svůj příběh, můžou být informováni učitelé a rodiny s dětmi. Za důležité považují zveřejnění těchto příběhů.

1.3 Osobnost aktérů šikany

Aktéři šikany dle Libuše Mazánkové

Osobnost agresora

- ❖ **Fyzické vlastnosti:** většinou tělesně zdatný, silný a obratný jedinec. Někdy však inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly - pro svůj záměr může aktér získat skupinu, kterou využije pro své cíle
- ❖ **Psychické vlastnosti:** většinou sebejistý, sociálně pružný jedinec. Jindy jedinec s nízkým sebeoceněním, vidí svět jako cosi nepřátelského, útočí na okolí, typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat, ubližování druhému působí radost, naprostý nedostatek empatie, sklon k ničení věcí.

Osobnost oběti

- ❖ snížená sebedůvěra a sebeúcta, zvýšená citlivost a bojácnost, neschopnost bránit se
- ❖ menší zdatnost v psychice než u agresorů
- ❖ nedostatek kamarádů
- ❖ odlišnost od skupinové normy (vyšší nebo nižší inteligenční úroveň, tělesné handicap, rasová odlišnost)

Nemyslím si, že je dobré hned odsoudit agresora. Pedagogičtí pracovníci by se měli zajímat o to, v jaké rodině je agresor vychováván. Pokud agresor vidí, že v rodině se řeší konfliktní situace násilím, považuje to chování za přirozené a chová se tak i ke svým vrstevníkům a dětem ve svém okolí a tudíž ve svém chování nespátňuje nic špatného.

1.4. Následky šikanování

Následky šikanování – fyzické, psychické i sociální bývají vážné a mohou dítě (oběť) dovést až k dokonané sebevraždě nebo vážným zdravotním problémům. Následky pro vývoj dospívajících však šikana přináší nejen obětem, agresorům, ale i přihlížejícím. Jsou to zejména:

Psychické následky

- ❖ *frustrace sociálních potřeb oběti*
- ❖ *snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy*
- ❖ *nízké sebehodnocení (jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách)*
- ❖ *špatný vztah ke škole a k lidem*
- ❖ *stálé napětí, špatná nálada a smutek*
- ❖ *úzkostné stavy, strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům ve studiu i v soukromém životě*

Zdravotní následky

- ❖ *úrazy způsobené vzájemným násilím (zlomeniny, pohmožděniny, otřesy mozku aj.)*
- ❖ *totální vyčerpání organismu (pokud šikana trvá měsíce až roky)*

- ❖ *rozvoj psychosomatických onemocnění (astma, alergie, časté jsou poruchy trávení, poruchy spánku, bolesti hlavy atd.).*
- ❖ *zvýšený krevní tlak v důsledku vysoké hladiny stresových hormonů v krvi*
- ❖ *zvýšené riziko kardiovaskulárních nemocí v dospělosti*

Sociální následky

- ❖ *zhoršení prospěchu (jak u oběti, tak u agresora)*
- ❖ *členství v rizikových skupinách*
- ❖ *horší využívání vlastních (duševních) schopností – nízké vzdělávací ambice*
- ❖ *kriminální jednání*
- ❖ *zvýšené riziko rozvoje dalších sociálně patologických jevů u agresorů v dospělosti (výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita, u děvčat krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, narušený charakter, antisociální postoje)*
- ❖ *ztráta iluzí o společnosti, která by měla každému člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí*
- ❖ *narušení mravních a morálních postojů⁸*

1.5 Dílčí závěr

Šikana je patologické chování. Jedinec nebo skupina ubližuje slabšímu za použití násilí, agrese (slovní, fyzická, příkazy aj.). Šikanovanému způsobuje takovéto chování trauma, poškozuje zdraví psychické i fyzické. Zastavením agresivního chování ve školním věku se může snížit nežádoucí chování v dospělém věku, snížit kriminalita obecně. Agresivitu a šikanu mezi dětmi můžeme pozorovat kdekoli, kde se setkává více dětí. Otázka řešení šikany a agrese mezi dětmi je komplikovaná a dlouhodobá. Zde by mělo dojít ke spolupráci rodiny a školy. Rodiče by si měli všimnout varovných signálů, pozorovatelných na svých dětech: dítě nemá kamaráda, ztráta chuti k jídlu, neklidný

⁸ www.urazneninahoda, str.26,27

spánek, dítě nedokáže vysvětlit svá zranění, modřiny, trpí zdravotními problémy jako je bolest břicha a hlavy, většinu svého času raději tráví samo doma, má zhoršený prospěch apod. S násilím se dítě setkává běžně v televizi, v počítačových hrách. Jako nejnovější trend se šíří tzv. kyberšikana, což je internetová šikana, šikana pomocí mobilních telefonů, facebooku.

2 VÝCHOVA V RODINĚ

Výchova v rodině je velmi důležitá. Dítě si odnáší z rodiny určité návyky společenského chování. Vnímá chování lidí kolem sebe. Pozoruje vzájemné chování rodičů a je pro ně nesmírně důležité. Dítě citlivě vnímá jakékoli náznaky agrese rodičů, kterou rodič uplatňuje vůči druhému, a proto si myslím, že by měli být rodiče dostatečně vnímaví a pozorní k sobě navzájem a hlavně ke svým dětem.

Chování rodičů je ale ovlivněno i chováním samotných dětí, jejich temperamentem. Výchova může být ztížena v důsledku jiných činitelů, jako je nízká porodní váha, dědičná onemocnění, různá zdravotní onemocnění. Tyto děti pak trpí většinou následky rodičovské frustrace. Jak rodiče, tak i děti potřebují dosáhnout určité shody.⁹

Každý rodič by měl dobře znát své dítě a vědět, co zrovna potřebuje. Kdy potřebuje kousek soukromí, kdy mu vyplnit volný čas třeba sportovní aktivitou. Toho docílí jenom tím, že se svým dítětem stráví dostatek času a dokonale tak pozná své dítě a jeho nálady. Už pouhý pohled na dítě by měl být znakem toho, co se s dítětem něco děje.

My rodiče bychom se měli naučit svým dětem naslouchat. Věnovat jim svůj čas. Televizní seriál by neměl být pro nás přednější. Neměli bychom čekat, až za námi dítě přijde, že si chce popovídat, ale využijme každé volné chvílky na to, abychom si se svými dětmi povídali. Nebýt toho „umění“ ani já bych se od svého syna nedozvěděla, že se mu ve škole něco „děje“. Takovou schopnost se učíme nebo se nám ji podaří získat po našich rodičích. Většinou se chováme podobně jak se chovali naši rodiče k nám. Myslím si, že pokud si rodiče hrají a povídají se svými dětmi, pak tyto děti, až se samy stanou rodiči, dokáží si hrát a věnovat se svým potomkům stejně.

Dítě by mělo poznat, že o něj jevíme opravdový zájem, že nám na něm záleží a že je milováno.

⁹ FONTANA,D. *Psychologie ve školní praxi*, vyd.1 Praha: Portál 1997, s..25.

2.1 Výchovné princípy a zásady v rodině

Nejvýznamnější sociální skupinou se kterou se dítě setkává, je rodina. Ta ovlivňuje jeho psychický rozvoj, zprostředkovává mu sociokulturní zkušenost, poskytuje základní zkušenosti. Dítě napodobuje chování svých rodičů. Rodina dále poskytuje zdroj jistoty a bezpečí, podílí se na pocitu sebedůvěry a sebejistoty, což ovlivňuje i výkon dítěte ve škole a v kolektivu. Rodiče mají obdobné dispozice jako děti.¹⁰

Nedostane-li se dítěti během raného dětství přiměřené péče, lásky, tělesné pohody, bude pro ně pravděpodobně velmi obtížné milovat druhé a pečovat o ně jak v dětství, tak v dospělosti. Rodiče, kteří své děti bijí, sami takovým bitím v dětství trpěli. Lidé, kteří sami v raném dětství citově strádali a byli fyzicky týráni, bývají většinou ve výchově svých dětí ve velké nevýhodě. Jejich rodičovské chování může a je podstatnou měrou ovlivněno zacházením, jemuž byli sami v dětství vystaveni. V některých případech dochází ovšem k opačnému chování a snaží se být dobrými rodiči a vyvarovat se chyb svých rodičů a věnují dětem dostatek lásky.

Děti, které necítí lásku od rodičů se jí často dožadují až agresivním jednáním.

Při výchově dětí je velmi důležitá shoda obou manželů, partnerů. Děti jsou velmi citlivé a vnímavé na jakékoli rozpory a neshody rodičů. Některé děti mohou a také též využívají rozpory mezi rodiči ve svůj prospěch. Dítě velmi pozorně vnímá chování mezi rodiči. Je důležité, aby se rodiče dohodli na jednotné výchově. Nejlépe je, pokud se na postupu dohodnou předem, bez účasti dítěte. Jen tak mohou docílit jednoty ve své výchově a dítě tak nemůže vyžadovat od jednoho nebo druhého rodiče to, s čím neobstálo před prvním rodičem. Rodič tak získá přirozenou autoritu.

Tento přístup ovšem není jednoduchý a oba partneři musí k němu svolit a dodržovat ho. Dítě velice snadno vycítí, kdyby jeden z rodičů ve své výchově „polevil“. Okamžitě takovéhoho přístupu využije ve svůj prospěch.

Každá rodina má své zvyky, jiné styly výchovy. Rodinné vztahy se vyvíjejí a mění v průběhu celého života.

¹⁰VÁGNEROVÁ, M.: *Základy psychologie*, 1 vyd. Karolinum Praha 2005, s. 30-31

Rodičovské styly a jejich důsledky dle Fontany:

Rodičovský styl

Chování dítěte

Autoritativní

Vyžaduje od dětí, aby se chovaly rozumně a společensky na úrovni odpovídající jejich věku a schopnostem. Vřelý, pečující, vyptává se na názory a city dítěte. Rodičovská rozhodnutí bývají dětem zdůvodňována.

Nezávislé, sebeprosazující, kamarádské vůči vrstevníkům spolupracující vůči rodičům, spokojené, usilující o co nejlepší výkon, úspěšné.

Autoritářský

Prosazuje moc a ovládání bez vřelosti a bez oboustranné komunikace. Stanoví absolutní nároky. Vyžaduje poslušnost, úctu k autoritě a tradici a tvrdou práci.

Skon k sociální izolaci. Postrádá spontaneitu. Dívky bývají závislé a bez snahy o dobrý výkon. Chlapci mívají sklon k agresivitě vůči vrstevníkům.

Shovívavý

Od dětí žádá málo. Přijímající, reagující a orientovaný na děti.

S převládajícím pozitivním a živým citovým laděním, avšak nezralé, neovládá své impulsy, postrádá přiměřenou společenskou odpovědnost a nedokáže spoléhat na sebe. Skon k agresivitě.

Zanedbávající

Příliš zaměstnaný svými činnostmi, nezúčastněný na životě dětí, bez zájmu o to, čím se zabývají. Vyhýbá se oboustranné komunikaci a málo si všímá názorů nebo citů dítěte.	Se sklonem k náladovosti a s nedostatkem soustředění. Rozmařilé, neovládá své city a impulsy. Nestojí o školní výuku. Často chodí za školu a mívá sklon k požívání drog.
--	---

Někteří rodiče v průběhu života svůj rodičovský styl mohou měnit. Vše záleží na okolnostech, citovém rozpoložení. Někteří rodiče ovšem zůstávají ve své výchově nevyhranění. Zaujímají postavení někde mezi výše uvedenými styly. Chování rodičů je ovlivňováno chováním dětí stejnou měrou, jakou rodiče ovlivňují své děti. Interakce rodič - dítě je dvousměrná záležitost. Chování rodičů ovlivňuje chování dětí stejnou měrou.¹¹

Důležité pro dítě je především **rodinné prostředí**. Rodina by měla být místem, kde se dítě učí komunikaci, spolupráci, pomoci druhému, naslouchání, určitému hodnotovému systému. Snahou rodičů by mělo být vytvoření pěkného, klidného a harmonického domova plného lásky a pochopení.

2.2 Vztah rodič - dítě

Otcem se muž stává již svoji přítomností u porodu a pokračuje zpravidla každodenním kontaktem s dítětem. To, kdy skončí záleží na každém otci. Někdy otec nerozumí svému dítěti, odmítá ho a ztrácí ho hned na začátku dětství. V případě výborných rodinných vztahů končí až smrtí.

¹¹FONTANA,D. *Psychologie ve školní praxi*, vyd.1 Praha: Portál 1997,s.25.

Otcovské probuzení je bezpečná cesta k tomu, aby byl na jedné straně opravdu prožitý otec a na straně druhé, aby bylo toto otcovství prožité. Jen tak se mohou světy dítěte a táty propojit a společným tématem se tedy nestává dotaz, co a jak bylo ve škole, ale dokáží spolu komunikovat i o běžných věcech.¹²

Vztah otec a syn se stává někdy velmi složitým. Zvláště když otec je sportovec a syn má úplně jiné vlohy. Pro otce je určitě velmi bolestné, když se mu nesplní sen, že ze syna nebude vrcholový sportovec. Žádný ligový hokejista ani fotbalista. Mnohdy se vytratí i vzájemná komunikace a pochopení.

Otcovská role je velmi důležitá pro další životní situace. Otec by měl mít dost pochopení, měl by být rádcem. Měl by být jakousi přirozenou autoritou. Být otcem je velmi důležitá role. Když jsou chlapci malí, tak si s nimi otcové většinou dokáží hrát, umějí jim vyplnit volný čas hrou. Ovšem s příchodem puberty si většinou přestávají rozumět, syn začíná být k otci kritický, vnímá jeho chyby, nedostatky. Mnohdy se chlapci uchylují k tomu, že začnou otce napodobovat, kritizovat a dokonce až zesměšňovat. Někdy v tom ovšem zakrývají touhu po otcovské lásce a uznání.

Otec by měl být ke svým dětem a rodině laskavý. Chybou je, když je otec na dítě až příliš hrubý a tvrdý. V takovém vztahu pak dochází jen ke zbytečné a napjaté atmosféře. Tímto ztrácí kontakt se svým dítětem. Po takové situaci se potomek svému otci jen těžko svěří, že má nějaký problém.

Otcové přebírají výchovu od svých otců, někdy ji naopak dokáží popřít. To, co ani jim nebylo ve výchově svých otců příjemné a milé, se snaží ze své výchovy odstranit. Většinou když si otcové se svými dětmi hráli, dokáží si hrát i jejich děti se svými, když se stanou rodiči.

Otec je zapojen do úlohy rodiče, z čehož vyplývá, že by měl spolupracovat při výchově svého dítěte s matkou.

Otec by měl být pro své děti vzorem mužnosti, dovedností a organizačních schopností. Nesmí však přitom zapomínat své děti milovat. Otcovská láska vede k větší samostatnosti chlapce, vzbuzuje autoritu.

¹² NOVÁK, T. *Vztah otce a syna*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, s. 23.

Matka – jako rodič by měla být především jakýmsi vzorem lásky a něžnosti, měla by být emočně vyzrálá. Především mámy se starají o to, aby jejich dítě se chovalo vzorně, podle všech norem společnosti. Máma ve většině případů odměňuje a trestá když dítě nedodrží stanovené normy, protože tráví s dětmi v jejich dětství díky rodičovské dovolené mnohem více času. Nejintenzivněji je to v období dětství do tří let věku dítěte.

Vztah matka a dítě se vyvíjí celý život. Od narození se matka stará o fyziologické potřeby svého dítěte a dává mu lásku. Má především ochranné potřeby. Celý život se o své dítě stará jako by to byly pořád malé děti. Jde o neustále se vyvíjející vztah, který je doprovázený nesázemi v pubertálním věku.

Mateřská láska je ve většině případů ta, co ochrání, polituje, pohladí, pomůže, vyslechne. Děti by měly od matky cítit, že je má ráda a měly by si s ní užít i hodně legrace.

2.3 Rodičovství

Být rodičem je dar. Nejtěžším a nejdůležitějším úkolem rodičů je pomáhat svým dětem, aby se z nich staly společenské bytosti. Zaleží na prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, na situaci rodiny. Rodiče mají jedinečnou příležitost vychovat pro společnost jedince jí prospěšného. Kvalitní výchovou svých dětí mohou prospět společnosti tím, že vychovávají své dítě v dobrého člověka, který bude prospěšný společnosti.

Otec je v rodině stejně tak potřebný jako matka. Pro chlapce je obvykle životním vzorem, pro dívku jediným mužem, se kterým se v dětství setkává. Oba rodiče by měli svým dětem dostatek lásky, citu a porozumění.

Rodičovství je jakýsi vztah mezi mužem, ženou a dětmi. Vzájemně na sebe působí.

Děti a rodiče často mění svůj vztah k sobě navzájem. Tento svazek obsahuje kromě lásky a radosti i zklamání. Máme snahu vložit do dítěte to nejlepší z nás. Důležité jsou především vztahy mezi manželi. Rodiče jsou vzorem chování pro své děti

a na to by neměli v žádném případě zapomínat. Ve vztahu rodič – dítě bychom si měli uvědomit, že se podílíme na utváření osobnosti dítěte a jeho povahy.

Rodiče mají své děti vychovávat. Někdy nás děti svojí spontánností hodně překvapí. Dítě je individualita, má svůj temperament, pocity.

Rodiny, kde děti citově strádají, kde je málo citu a pochopení, kde chybí porozumění jsou ohroženy v mravním vývoji. Děti bez emocionálního zázemí se uchylují k patologickému chování, domáhají se lásky agresivitou. Jsou povrchní, někdy neschopni milovat druhé.

Vztahy mezi rodiči a dětmi jsou důležité pro vytvoření vyrovnané a harmonické rodiny. Rodina, která neplní své funkce narušuje vývoj jedince a negativně ovlivňuje jeho další život.

„Správný a vhodný způsob výchovy bývá často charakterizován jako výchova s láskou, trpělivá, vytvářející vztahy vzájemné sympatie, porozumění, posilující sebedůvěru dítěte a akceptující přijímající dítě takové, jaké je“.¹³

Mnozí rodiče dělají velkou chybu, když svým dětem kupují drahé, finančně nákladné dárky. Drahými dárky si kupují jejich lásku nebo je uplácení proto, protože mají výčitky svědomí, že kvůli časově náročnému zaměstnání mají na své děti stále méně času. Děti obklopené drahými dárky však zůstávají osamocené a jediným společníkem se jim stává televize a počítač.

Dnešní děti mají též problém s komunikací, mají malou slovní zásobu, neumějí vyjádřit své pocity. To vše souvisí s tím, že méně čtou než naše generace.

Rodiče by měli přemýšlet o tom, co je rodičovství, do obnáší být rodičem a co je cílem rodičovské výchovy.

Rozpory ve vztahu rodič – dítě často dokáží narušit vztah manželů, ovlivnit tak mohou dítě na celý život. Ovlivní především jeho rodinné vztahy a vztahy partnerské.

¹³OLEJNÍČEK.A, KOHOUTEK.R.:*Metodika řešení problémů v mezních situacích*, IMS Brno, 2005,s.90.

2.4 Dílčí závěr

Výchova v rodině je důležitá. Rodiče by dětem měli věnovat dostatek lásky, péče, aby děti citově nestrádaly. Pro dítě je důležité rodinné prostředí, které by mělo být harmonické, domov by měl být plný lásky a porozumění. Dítě by se mělo účastnit veškerého dění v rodině. Neméně důležitý je zvolený správný styl výchovy. Rodiče mohou v průběhu života svůj styl měnit. Cílem výchovy obou rodičů by měla být především snaha vychovat ze svého potomka zralou osobnost.

V dnešní uspěchané době mívá většina rodičů při komunikaci s dítětem z různých důvodů problémy. Mohou být způsobeny jednak nesprávným odhadem zralosti dítěte, nevhodným přístupem, špatnou výchovou. Většina dospělých nemá na své děti čas, nekomunikují spolu, a když, tak jen velmi omezeně. „Uspěchaný svět“ se nese celým rodinným životem. Rodiče často při snaze získat si respekt u dětí používají metodu odměny a trestu. Tyto formy účinkují jen krátkodobě a brzy ztrácejí svoji účinnost. Na děti rodiče nejlépe zapůsobí tím, že budou ke svým dětem upřímní, přímý, poctivý, naučí se dětem naslouchat, porozumět jejich pocitům. Jako nejdůležitější považují čas strávený s dětmi.

Dnešní přetechnizovaný svět nám umožňuje, abychom se svými dětmi trávili více času. S pomocí nejrůznějších moderních přístrojů máme více času než naši předkové a je jen na nás, jak ho efektivně jako rodiče využijeme. Zda se půjdeme dívat na televizní seriál nebo si s dětmi zahrajeme stolní hru nebo přečteme pohádku.

3 ŠKOLA

Význam školy, školních zkušeností je pro vývoj dítěte jedinečný a mimořádný. Ve škole se dítě dostává mimo rodinné prostředí, je posuzováno podle své práce, svých schopností a svých výkonů. Poprvé se zde dostává do prostředí, kde si vytváří základy pozitivního hodnocení vlastním úsilím a podle úspěšnosti tohoto úsilí si vytváří základy celoživotního postoje k práci. Škola dítě začleňuje do sociálního rámce jako příslušníka společnosti. Škola je prostředí, v němž může docházet ke stresovým situacím, dítě se zde učí přijímat autoritu a získává zkušenosti v kontaktu s vrstevníky.¹⁴

Škola je dalším prostředím krom rodiny, kde se dítě setkává s další autoritou ve svém životě – s učitelem. Rodina by měla svého potomka dobře na školu připravit.

3.1 Škola a týrané dítě

Prostředí, ve kterém se dítě nachází má pro výskyt šikany velmi silný a nepřehlédnutelný vliv. Úkolem učitelů po objevení šikany je především ochrana této oběti před dalšími útoky agresora. Není možné, aby nechali řešení šikany na samotných dětech.

Dle metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy náš právní řád stanovuje dokonce *povinnost* školy zajistit preventivní, ale i aktivní následnou ochranu před šikanou metodickým pokynem tohoto ministerstva ***k prevenci a řešení šikany mezi žáky škol a školských zařízení Čj. 28 275/2000-22, čl.3.***, který říká, že by učitel měl být všímavý, sledovat dění ve třídě, vztahy mezi dětmi, stupeň jejich spolupráce a soupeření. V případě odhalení šikany, musí zaujmout jasné stanovisko a projevit nesouhlas s takovým jednáním nejlépe před celou třídou. Bezprostředně by měl následovat veřejný a přiměřený postih agresora. V těchto situacích by měl pedagog dát najevo, že neodsuzuje dítě samotné, nýbrž jeho jednání a nevhodné chování. Ve fázi po vyřešení šikany se doporučují sociálně-psychologické nápravné programy pro třídní

¹⁴MŮHLPACHR.P.: *Kapitoly ze sociální patologie*, IMS Brno 2003,s.75.

kolektivy nebo tzv. sociální hry, co jsou hry a cvičení bez vítězství a prohry. Soutěživé hry nejsou vhodné. V praxi se ukázaly dobré pohybové hry, kde se děti učí dotýkat se ostatních, vzájemně vnímat doteky druhých aj.

3.2 Osobnost učitele

Důležitým vztahem je vztah mezi učitelem a žákem. Schopnost komunikovat a navázat vztah s žákem je nezbytným předpokladem pro všechny, kteří pracují s dětmi a mládeží. Dítě považuje za samozřejmé, že je má učitel rád. Těžce snáší, když z nonverbálního projevu učitele pozná, že jej pedagog nemá rád. Učitel by měl přistupovat ke všem žákům stejně a stejnou měrou jim i rozdělovat své city a lásku.

Myslím si, že učitelství je jedním z povolání, které je velmi komplikované a náročné. Pedagog musí být jakousi komplexní osobností. Měl by ovládat psychologii, sociologii, pedagogiku a mnoho dalších disciplín. Práce s dětmi je velmi náročná na čas i psychiku. Pedagog pracující s dětmi poznává, z jakého sociálního prostředí děti pocházejí, jakou mají psychiku a měl by i poznat, jak jsou emočně naladění. Některým dětem doma chybí láska, a tak se někdy stává, že se až přehnaně upnou na svého učitele. Ve svých citech musí být učitel opatrný.

V pojetí současné školy došlo k určitým změnám. Pedagogové mají na paměti, že nemají za cíl žáka „jenom“ naučit látku, ale že mají tu možnost ho i vychovávat. Podporovat v něm emoční citění pro spravedlnost, přátelství, kamarádství, získávat zdravý vztah k přírodě.

Velice se mi líbí moderní způsob výuky, kdy učitelé využívají pro výuku látky interaktivní tabuli. Tento způsob výuky je pro žáky nesmírně zajímavý. Tím ovšem stoupají i nároky na další vzdělávání pedagogů. Rodiče, kteří se málo zajímají o dění ve škole nemají tušení, jakými změnami prošlo školství v posledních deseti letech.

Dnes je již známo, že cesta výchovy prostřednictvím červených zápisů v žakovských knížkách, pohovor s rodiči z pozice silnějšího je nejméně účinná, protože vzbuzuje v rodičích odpor. Je čím dál jasnější, že učitelé musí změnit své přesvědčení, že nejhlavnější je žáky něco naučit bez ohledu na to, v jaké konkrétní životní situaci se

nacházejí. Psychicky, biologicky a sociálně nezralý jedinec je většinou náchylnější na citové prožívání.¹⁵

*„Role učitele a role žáka jsou poměrně přesně definovány, verbálně i neverbálně. Vzájemný vztah učitele a žáka, případně žáků, prochází určitým vývojem a řídí se zvláštní komplementaritou. Autoritativní, někdy až agresivní učitel je akceptován (i když pravděpodobně bez nadšení), protože jeho chování je v řádu věcí, který je v rámci naší školy očekáván. Pokud je učitel slabý a bezradný, stávají se žáci agresivními. Mladí, začínající učitelé, kteří přicházejí do školy s iluzemi o dorozumění se svými žáky prostřednictvím přátelského chování, velmi často narážejí na tuto agresivitu, protože jejich přátelskost je dětmi interpretována jako slabost. Některé formy násilí, které učitel ve svém vztahu k žákům používá, mohou proto být původně obrannou reakcí, kterou učitel volí k zachování vlastní autority a často i z výchovné bezradnosti“.*¹⁶

Učitel, aby byl nazýván dobrým, musí být v jedné osobě pedagogem, psychologem a vychovatelem. Měl by být pozitivně naladěný po příchodu do třídy i když má i on jistě nějaké trápení a starosti. Děti by to na svém učiteli neměly poznat a pokud má špatnou náladu, měl by ji žákům objasnit. Myslím si, že takovýmto přístupem si jistě získá důvěru svých žáků. Vždyť i pedagog je jenom člověk jako každý druhý. Neprožívá jen radosti, ale i starosti.

Desatero pro vychovatele dle Karnsové

- 1. nešetřete chválou*
- 2. dejte dětem možnost vedení a volby*
- 3. ve všem hledejte klady*
- 4. buďte zodpovědní a předávejte odpovědnost*
- 5. uznávejte cenu*

¹⁵KRAUS,B.,POLÁČKOVÁ,V. et al., *Člověk – prostředí- výchova*: Paido,2001,s.193.

¹⁶MÚHLPACHR.P.: *Kapitoly ze sociální patologie*, IMS Brno 2003,s.75.

6. *zaměřujte se na to, co je nutné, aby daná otázka byla vyřešena správně, lépe nebo jinak.*
7. *pomáhejte si navzájem ke správnému řešení*
8. *sami jedněte tak, jak si přejete, aby se chovaly děti*
9. *více si hrajte, více se smějte a dělejte více věcí společně*
10. *zprostředkujte dětem okamžiky, na které budou vzpomínat celý život*

Dále Karnsová doporučuje nezapomínat na mluvení, které pomáhá, nepodceňovat hodnotu a sílu konverzace. Mluvit by se mělo především s dětmi o tom, co je zajímavá, oživit dialog a ukázat cenu citů.

3.3 Učitel a jeho interakce se žáky

Učitelé patří k významným lidem s nimiž se žáci setkávají. Osoba učitele působí na dítě jak příznivě, tak nepříznivě. Vše záleží na jeho osobnosti. Svým záměrným působením a celkovou komunikací a interakcí, vztahem k žákům a v neposlední řadě svou osobností. Může se stát i jedním z důležitých modelů pro dítě.

Učitelská profese klade dle Čápa náročné a psychologické požadavky. Od učitele se očekává, že bude žáky:

- ❖ **vzdělávat**, zprostředkovávat jim vědomosti, dovednosti, způsoby myšlení a činnosti určitého vědního, technického, popřípadě uměleckého oboru, podle učitelovy aprobace
- ❖ **vychovávat**, rozvíjet jejich zájmy a postoje, schopnosti, charakter, a to na podkladě soustavného poznání žáků, jejich typologických i individuálních rozdílů.

*„Děti a mladiství potřebují učitele jako celého člověka, osobnost s lidským vztahem, porozuměním pro třídu i pro osobní problémy jednotlivých žáků. Děti vítají, když učitel pomůže s obtížemi učení a v případě potřeby i jinými starostmi; v některých případech učitel či učitelka nahradí i chybějící model, třeba otce nebo laskavou matku“.*¹⁷

Mnoho dětí žije v prostředí, které jim neposkytuje dostatečnou oporu a velké množství dětí má malou možnost setkat se s osobami, které by jim mohly být vzorem toho, jaký by dospělý člověk měl být. Většina dětí žije v prostředí, kde se osobní interakce omezuje na minimum, kde krom oblečení a střechy nad hlavou nedostanou nic. Nikomu na nich nezáleží, nemají možnost a příležitost popovídat si o svých pocitech, zážitcích a prožitcích. Nikdo se nezabývá jejich „co kdyby“ a „mám strach“. Některé děti jsou špatně vedené, postrádají základní informace o tom, jak čelit každodenním zdrojům stresu. Je důležité poskytnout bezpečné místo pro otevřenost, poskytnout oporu a péči.¹⁸

Učitel by si měl najít vhodný způsob, jak s dětmi pracovat. Poznat svou třídu, pozorovat žáky nejen během vyučování, ale i při mimoškolních aktivitách. Při aktivitách, které se odehrávají také mimo školní prostředí ztrácí děti zábrany a chovají se přirozeněji. Zde má učitel jedinečnou možnost získat svým chováním a individuálním přístupem k žákům jejich důvěru. Žáci mají v oblibě, když při takovýchto akcích jako jsou školní výlety, noční spaní ve škole, se projeví učitel jako obyčejný člověk, kamarád.

Dětem může pedagog pomáhat tím, že s nimi dokáže navázat vztah, komunikovat. Mezi osvědčené prostředky, kterými lze propojit generace (dospělý x žák) patří hry a smích. Učitel by neměl zapomínat, že hra pomáhá vytvořit vhodné prostředí pro budování vztahu a mít na paměti, že svět je mnohdy jiný a odlišný, ale děti zůstávají zpravidla stejné.¹⁹

¹⁷ ČÁP,J., MAREŠ,J: *Psychologie pro učitele*, vyd.2 Praha: Portál, 2007,s. 265.

¹⁸ KARNSOVÁ,M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem*, vyd. Praha: Portál, 1995, s. 49.

¹⁹KARNSOVÁ,M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem*, vyd. Praha: Portál, 1995, s. 61.

Mnohdy učitel pozorováním chování jednotlivých žáků dokáže předem odhadnout, kdo by mohl být obětí šikany a kdo agresor. Nenásilným stmelováním třídy, by tak mohl předejít případným konfliktům ve třídě.

*„Pedagog spoléhající pouze na svoji vlastní sílu má strach z konfliktu s agresorem před třídou. Bojí se, a to oprávněně, že ho nikdo nepodpoří, má obavy z totální ztráty autority. V případě, že ve třídě se sejde několik značně problémových a agresivních jedinců, střetům se nevyhne a obvykle dojde k prolomení vnější autority. Vzhledem k tomu, že se to pedagog neodvážá říci nadřízeným ani kolegům, protože by ho považovali za neschopného, agresivita se stupňuje. Jak se agresori, kteří terorizují i pedagoga, chovají k slabším spolužákům v nepřítomnosti dospělého, to si domyslí každý sám. V takovém případě dosáhne šikanování obvykle nejvyššího stupně destruktivity“.*²⁰

3.4 Agresivita ze strany vrstevníků

O dětech a mládeži se dnes všeobecně říká, že jsou orientovány na sebe a jsou stále agresivnější. Vše souvisí se změnou podmínek socializace zmenšování rodin, s křehkostí lidských vztahů, rovněž se zmenšují i možnosti získávat kvalitní sociální zkušenosti. Mnohým dětem se těžko daří navazovat pozitivní vztahy k druhým osobám, zapojit se do nějaké skupiny, ustupovat, řešit problémy.²¹

V mnoha případech se agresivita ovšem i chválí. Chlapci jsou pochváleni za to, že se chovají mužně – jsou agresivní, bojovní.

Sociálně agresivní děti působí většinou sebevědomě, ve skutečnosti jsou velmi nejisté a závislé na mínění druhých. Častým motivem jejich jednání je jakási snaha o překonání svého pocitu slabosti. Sebevědomý člověk je schopný respektovat a vnímat své i cizí pocity. Umí sdělit ostatním své potřeby, přání, druhým lidem říkat příjemné i nepříjemné věci. Děti s malým sebevědomím a nízkou mírou sebeúcty toho schopny nejsou, protože předpokládají, že je ostatní vidí stejně negativně, jako ony vidí samy sebe. Chceme-li omezit agresivitu mezi dětmi, je důležité budovat jejich sebevědomí a

²⁰KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2 vyd. Praha: Portál, 2005, s. 93.

²¹PORTMANNOVÁ, R. *Jak zacházet s agresivitou*, vyd. 1, Praha, Portál, 1996, s. 11.

sebeúctu jako předpoklad pro pozitivní rozvoj lidských schopností, zdravých sociálních vztahů a odpovědného chování.²²

Agresivita žáků závisí na především na klimatu třídy. Velice důležitým faktorem je to, jaké místo ve skupině zaujímá dítě. Někdy se pro dítě, které se například přestěhuje nebo pochází z ekonomicky slabé rodiny, stává tato situace velice složitou. Děti si všechno rychle a rády řeknou. Jakákoli informace o novém žákovi je přece zajímavá i pro ostatní. Pokud se ve třídě dostanou do popředí jedinci agresivní, zpravidla dochází k tomu, že pokud dojde k nějakým roztržkám nebo potyčkám, řeší se především zvýšenou agresivitou právě od těchto jedinců. Učitel působí i když nepřímo. Netráví se třídou veškerý čas. O přestávkách tak mají možnost „vyniknout“ agresivní jedinci.

Příčin agresivity žáků k ostatním je několik. Především chtějí zaujmout druhé, získat si jejich pozornost, zvýšit si sebevědomí na úkor ostatních spolužáků.

3.5 Dílčí závěr

Škola začleňuje dítě do sociálního prostředí a do společnosti. Je prostředím, ve kterém se dítě setkává s další autoritou ve svém životě, s osobností učitele. Často zde dochází ke stresovým situacím a kontaktu s vrstevníky.

Pedagog je komplexní osobností – je pedagogem, psychologem a vychovatelem v jedné osobě. Prožívá radosti i starosti. Měl by mít vyjasněný přístup k dětem, měl by být vstřícný, laskavý, měl by dobře poznat svoji třídu, zajímat se o to, co děti trápí i v jejich osobním životě. Měl by vytvořit dobré klima třídy, učit děti vzájemné spolupráci, úcty k sobě navzájem, měl by být pro své žáky příkladem správného chování a jednání, často s dětmi komunikovat o běžných věcech. Učitel by měl vzdělávat a vychovávat.

Děti a mládež je dnes k sobě stále více agresivnější. Agresivitu dětí lze omezit tím, že v nich budou rodiče a pedagogové pěstovat zdravé sebevědomí a sebeúctu.

²²PORTMANNOVÁ,R. *Jak zacházet s agresivitou*, vyd.1, Praha, Portál, 1996, s. 72.

4 MOŽNOSTI SPOLUPRÁCE RODINY A ŠKOLY

Škola je pro dítě novým sociálním prostředím, do kterého vstupuje. Je zde posuzováno podle svého výkonu, své práce a svých schopností. Poprvé se zde dostává do prostředí, ve kterém se mu konkurenty stávají vrstevníci. Odlišnost od rodinné socializace je v tom, že rodina ovlivňuje osobnost dítěte a škola se ho snaží začlenit do širšího sociálního prostředí jako příslušníka společnosti. Záleží na klimatu školy, na pedagogickém sboru, na osobnosti ředitele dané školy jaké vytvoří přicházejícímu žákovi prostředí při výchovně vzdělávacím procesu.

Nejčastějšími problémy, který spolu škola a rodina řeší jsou studijní výsledky žáka, špatný prospěch, problémy s chováním a poslední době je to šikanování, jež se stalo závažným výchovným problémem současného školství. Sám rodič si s tímto novodobým problémem neví rady, neví na koho se obrátit. Škola by měla být rodičům a dítěti oporou. Je zde velice důležitá spolupráce rodiny a školy a žádná ze stran by neměla být na řešení šikanování sama. Důležitá je tedy jejich vzájemná kooperace.

„Stejně naléhavé je nenechat na holičkách rodiče – ti zůstávají s bolestí svého šikanovaného dítěte často sami a nedokážou se účinně postavit bezpráví. Je nanejvýš potřebné, aby co nejdříve došlo ke spolupráci mezi školou a rodinami žáků“.²³

„Je nutné, aby každá škola měla svůj „poplachový plán“, jak jednat v takové krizové situaci. Garantem fungování „poplachového plánu“ v případě nouze je pracovník, který prošel výcvikem úplného kurzu první pomoci při šikanování (školní metodik prevence nebo výchovný poradce) spolu s ředitelem“.²⁴

Důležitá je pomoc rodičům. Rodiče se v prvním případě obrátí většinou na školu. Ve školních časopisech a věstnících by se pravidelně měly objevovat okénka s radou nejen pro rodiče, ale i pro děti samotné, kam a na koho by se měli se svými problémy obracet. Kdo, kdy jim může poskytnou pomoc, radu, podat pomocnou ruku.

²³ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 107.

²⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 133.

Mnohdy ani nevědí, co se to vlastně jejich dítěti děje. Jsou bezradní a škola by jim měla být oporou. Kterýkoli učitel nebo pedagog, by měl vědět, kdo je na jejich škole určen k tomu, aby podobné problémy řešil. Myslím si, že všichni pracovníci školy by měli zabránit šikanování. Pokud jsou svědky takového chování, měli by ho neprodleně zastavit a nahlásit řediteli školy. Škola by se měla snažit o co nejrychlejší pomoc rodičům. Neměli by odcházet ze školy bez základních informací o tom, kdo a jak jim a jejich dítěti pomůže. Nejdůležitější v tomto případě je rada, co mohou v takovéto situaci dělat pro ochranu svého potomka.

Většina škol svým žákům na viditelné a přístupné místo vyvěsí základní informace s kontakty na linky bezpečí nebo dětem rozdají letáčky o šikaně s podrobným popisem, co je šikana a jak se proti takovému chování bránit a na koho se obrátit s žádostí o pomoc. Většina škol rozdává svým žákům i informační dopis viz příloha č.3 s názvem: Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

4.1 Spolupráce rodina – škola

Velký význam při vzájemné spolupráci má zájem rodičů o školu. Dobře fungující rodina nebo alespoň jeden odpovědný rodič by se měl zajímat o práci školy. Rodič by měl dobře znát vyučujícího svého dítěte, měl by se účastnit rodičovských schůzek. Nejen kvůli prospěchu, ale aby se mohl zeptat na své dítě, využít případné pomoci pedagoga při různých výchovných problémech. Z dotazů na vyučujícího by měl všímavý rodič poznat, jak dalece učitel zná svoji třídu. Jestli si všímá nejenom prospěchu, ale i chování. Při případných problémech se rodič jistě nebude bát přijít za vyučujícím, když bude cítit, že s jeho dítětem není něco v pořádku.

Rodič by měl vědět, že škola je určitá služba. Může se tak ptát na učitele, na vzdělávací programy, akce školy, programy pro rodiče a děti atd.

Rodina a škola by měly spolupracovat. Jedině touto *kooperací* spolu dojdou k cíli, k blahu a spokojenosti dítěte. Při podezření na šikanování dítěte je nezbytná spolupráce školy, školského zařízení s rodiči oběti i s rodinou agresora. Při vzájemných jednáních by obě strany měli vzniklou situaci hodnotit objektivně.

Vím z vlastní zkušenosti, že je to někdy velice těžké. Někdy rodina agresora odmítá přijmout fakt, že jejich dítě by mohlo ubližovat ostatním. Je velice důležité, aby ze strany školy byla splněna podmínka zachování důvěrnosti sdělených informací. Obě strany by se měly společně domluvit na vzájemných krocích. Škola by měla první institucí, která poskytne základní informace o tom, jak mají rodiče postupovat. Myslím si, že není špatné, pokud má školské zařízení vypracovanou nějakou metodiku řešení šikany. Je důležité, aby rodiče odcházeli po vzájemném jednání s pocitem, že v tom nejsou sami, že mají podporu školy a pedagogů.

Rodiče šikanovaného dítěte očekávají od školy, že jim poradí a pomůže když s dítětem není něco v pořádku. Pokud se rodiče obávají řešit problémy se školou, mohou se obrátit např. na pedagogicko-psychologickou poradnu ve svém okolí.

Pokud rodiče zjistí, že se jejich dítě stalo obětí šikany, měli jít do školy společně a bez vědomí dítěte. Dítě by se mohlo považovat za žalovnička. Mnohdy se obává, že se situace ještě zhorší, bojí se toho, že se agresori dozví, že „bonzoval“. Rodiče, kterým se jejich dítě svěří, mají obrovské štěstí. Šikanované dítě málokdy dokáže o svém utrpení hovořit. Hlavní příčinu se snaží najít v sobě. Věří, že jeho chování je špatné, a proto mu druzí ubližují. Nerozumí tomu. Mnohdy své modřiny ospravedlňuje tím, že spadl v tělocviku, že ho kopl spolužák omylem v tělocviku při fotbale, vybijené.

4.2 Metodické postupy

Při své praxi jsem se setkala jen s níže podrobně popsaným metodickým postupem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Všechny školy se musí řídit metodickým pokynem ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Čj.:28 275/2000-22, který se zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů, vymezuje minimální preventivní programy škol a školských zařízení, definuje funkci školního metodiky prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů.

Školy mají předcházet takovýmto nežádoucím jevům, mají odpovědnost za předcházení tohoto problému.

V prvním článku metodický pokyn vymezuje jaké chování je šikanou, vymezuje fyzické a psychické útoky, slovní nadávky, ponižování atd. Nezapomíná, že šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáků spolužáky. Zdůrazňuje, že šikanování v žádném případě nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Popisuje, kde se šikanování nejčastěji odehrává (přestávky, chodby, cesta do školy, ze školy atd.). Pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a oběti poskytnout okamžitou pomoc. Ve třetím odstavci, článku druhém se praví, že z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů vydírání, ublížení na zdraví, omezování osobní svobody, znásilnění aj.

Druhý článek tohoto metodického pokynu popisuje projevy šikany.

Třetí článek vede všechny pedagogické pracovníky ve všech typech škol k tomu, aby své žáky, studenty vedly k osvojování norem mezilidských vztahů, které jsou založeny na demokratických principech, respektování identity žáka, k toleranci, humanitě, je zde kladen i důraz na právní odpovědnost jedince. Všichni pedagogičtí pracovníci by si měli neustále prohlubovat své dovednosti a znalosti v prevenci šikanování. Ředitel školy a školských zařízení má odpovědnost za minimální preventivní program školy proti šikanování tím, že:

- ❖ se bude aktivně podílet na řešení případů šikanování a bude pomáhat svým kolegům zvládnout postup a řešení konkrétních případů. Seznámí též pracovníky s informací MŠMT ČR č.j. 14 144/98-22 „Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané
- ❖ navodí spolupráci mezi žáky, rodiči a pedagogy při zachování důvěrnosti sdělení o zárodcích šikanování
- ❖ ve školním řádu stanoví pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení

- ❖ seznámí všechny pedagogické pracovníky se systémem oznamování a vyšetřování šikany, vede evidenci všech případů agresivního chování a šikanování mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovný poradce)
- ❖ zvyšuje informovanost pedagogů o této problematice, doplňuje školní knihovnu o literaturu s tímto tématem
- ❖ informuje žáky a rodiče o tom, co dělat v případě když se dozví o šikanování například i tím, že umístí na přehledné a přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se touto problematikou zabývají
- ❖ spolupracuje s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče aj., poskytujícími odbornou konzultaci a psychoterapeutickou péči a dalšími odborníky v regionu.

Ve čtvrtém článku se hovoří o tom, že i pro zkušeného pedagoga bývá odhalení šikany obtížné. Je zde uvedena strategie v pěti krocích:

1. nalezení vhodných svědků
2. rozhovor s obětí a těmi, co na šikanu upozornili
3. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (v žádném případě ne konfrontace oběti s agresorem)
4. zajištění ochrany obětem
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Při výbuchu brutálního skupinového násilí mezi obětí, tzv. „školního lynčování“ je nutný dle tohoto metodického pokynu následující postup:

1. překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti
2. domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování
3. zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi
4. pokračující pomoc a podpora oběti

5. nahlášení policii

6. vlastní vyšetřování.

Závěrem se doporučuje při větším množství agresorů v jedné skupině pomoc odborníka – specialisty z pedagogicko-psychologické poradny, středisky výchovné péče (dále SVP), diagnostického ústavu, krizového centra apod.)

V pátém článku se hovoří o výchovných opatřeních, které lze užít pro potrestání agresorů (důtka třídního učitele, ředitele, podmíněné vyloučení, snížení známky z chování, převedení do jiné třídy, doporučení rodičům ke spolupráci s odborníky, v těžších případech doporučení rodičům agresora na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP).

V šestém článku je podrobně popsána **spolupráce školy s rodiči žáků** při podezření na šikanování. Upozorňuje i na to, že ne vždy hodnotí rodiče situaci objektivně. Při jednání s rodiči je nutné dbát na taktnost a zachování důvěrnosti informací a jako nejdůležitější je ***nabídnout jim pomoc***.

Sedmý článek se zabývá **spoluprací školy se specializovanými a ostatními institucemi**, s pediatry, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, ve zvlášť závažných případech s Policií ČR. Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které žáka ohrožují, nebo že žák spáchal trestný čin.

Osmý článek obsahuje závěrečné ustanovení.

Myslím si, že tento metodický pokyn by měli znát všichni pedagogičtí i nepedagogičtí pracovníci a dokonce i rodiče. Jedná se dle mého názoru o jakýsi návod i pro rodiče, co dělat v případě, že je jejich dítě šikanováno nebo by mohlo být. Téma šikany a agrese mezi dětmi by mělo zajímat všechny rodiče, protože násilí se dnes stává běžnou součástí života našich dětí a mládeže a následky násilného chování bývají mnohdy velmi závažné.

Odpovědět si na otázku, co mají dělat rodiče, když mají podezření, že je jejich dítě šikanováno nebo je na něm páchána agrese, není zdaleka jednoduché. Mnohdy ani škola není připravena na odborné řešení toho problému.

Přečtení odborných publikací není zdaleka zárukou toho, že by pedagog nebo rodič věděl nebo znal konkrétní vyřešení případu. Vždyť i odborníci řeší jednotlivé případy individuálně. Veškeré řešení se odvíjí od žáka, od agresora a dále pak od jednotlivé školy a rovněž přístupu jednotlivých pedagogů.

4.3 Prevence

Prevence sociálně patologických jevů ať už jde o šikanu nebo agresi mezi žáky je dlouhodobá a složitá. Je lepší se s tímto jevem umět vypořádat v začátcích, než řešit důsledky nežádoucího chování (léčba různých druhů poranění, soudní řízení apod.).

Dětská agresivita není jenom problémem České republiky. Je problémem celosvětovým. Je předmětem různých výzkumných projektů. Dle mých vlastních zkušeností je nutné začít s řešením násilí a agresivity dětí již v předškolním věku. Děti si své místo a hračky přivlastňují více agresí než jakoukoli komunikací s vrstevníkem.

Preventivní výchovné zásady²⁵

- ❖ *vytvoření atmosféry otevřenosti, vzájemné důvěry a solidarity*
- ❖ *stanovení jasných pravidel chování v kolektivu*
- ❖ *stanovení postupů řešení případů násilí mezi dětmi*
- ❖ *pravidelné diskuse na téma tělesné, etnické či kulturní odlišnosti (multikulturní výchova)*
- ❖ *vzdělávání v oblasti lidských práv*
- ❖ *předávání morálních zásad a společenských pravidel a vyžadování jejich dodržování...nejlépe skrze příklad vlastního morálního jednání*
- ❖ *cílené sledování přímých a nepřímých známek šikany*

²⁵ www.minimalizacesikany.cz

Prevence se uplatňuje především tam, kde k šikaně ještě nedošlo. Rodiče, děti a široká veřejnost by měla být o tomto sociálně patologickém jevu dostatečně informovaná. Může se stát, že například náhodný chodec bude svědkem šikany nebo agrese mezi žáky a i on by měl vědět, že takovéto chování se vymyká běžným šarvátkám a pošťuchování a měl by reagovat. Neměl by zůstat pasivní. Šikanu je nutné bezodkladně šetřit a řešit.

„Stejně jako v každé lidské skupině, tak i ve třídě dochází k jakémusi boji o prosazení vlastních zájmů. Učitel se zde musí prosadit jako ten, kdo má v těchto sporech poslední slovo, kdo je soudcem. Jeho úkolem je prosazení spravedlnosti mezi dětmi, ochránit slabší před silnějšími. Měl by využít každé příležitosti k tomu, aby je povzbudil, dodal jim odvahy, posílil jejich sebevědomí a ujistil je, že jsou stejně hodnotné jako ostatní. Děti mají silnou potřebu se svěřovat a proto je třeba v tomto podporovat. Musíme jim hlavně naslouchat, aby měly děti ve škole pocit bezpečí před agresivními vrstevníky. Dobrou prevencí je také co nejširší uplatňování kooperace mezi dětmi při všech školních činnostech. Základem zapojení outsiderů do skupinových aktivit, aby tak mohli získat respekt třídy a vyšší sebeúctu.“²⁶

Preventivním programem je projekt **MiŠ – minimalizace šikany. Prevence je velmi důležitá a měli by do ní být zapojeni i rodiče.**

Poslání a cíle projektu

„Cílem projektu Minimalizace šikany je ukázat cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole a nabídnout program k širokému použití na základních a středních školách v celé ČR. Projekt Minimalizace šikany (MiŠ) iniciovala, financuje a zajišťuje Nadace O2, která se věnuje zlepšování komunikačních problémům dětí a mládeže. Koordinátorem projektu je občanské sdružení AISIS, specializované na obecně prospěšné a vzdělávací programy. Odborným garantem je dr. Michal Kolář, etoped a psychoterapeut, přední český odborník na šikanu.“²⁷

Nově vyšla též kniha Minimalizace šikany – praktické rady pro rodiče. Bylo by dobré obohatit o tuto publikaci nejen školní knihovny, ale i ty městské, aby si tuto knihu

²⁶ STŘELEČ, S. (ed.): *Studie z teorie a metodiky výchovy I*, 2 vyd. MU Brno 2004, s. 118.

²⁷ www.minimalizacesikany.cz

mohli půjčit i rodiče. Stálo by za úvahu že by škola mohla nabídnout rodičům možnost zapůjčení publikací o šikaně.

Nadace O₂ vydala i přehledný letáček, který se objevil ve školách, na veřejných místech. Jsou zde uvedeny praktické návody pro učitele viz. příloha č.2.

Dalším letáčkem, který se mi jeví velice přehledný a ucelený jak pro učitele, pro děti, tak i pro rodiče, který vydala Policie ČR s názvem ***Rodiče pozor! Šikana mezi dětmi je skryté nebezpečí!*** Jsou zde uvedeny základní pojmy, popis agresora, následky šikanování, preventivní upozornění pro začínajícího školáka, varovné signály pro rodiče. Letáček je doplněný o podrobný postup pro rodiče, jak mají při podezření na šikanu postupovat. Policisté ho rozdávají při svých besedách v základních školách. Vzhledem k rozsahu práce jsem ho použila v příloze č.1.

Není v moci školy šikanu úplně vymýtit, vždy se s příchodem nějakého žáka do školy znovu objeví. To, že šikana ve třídě nebo škole je neznamena, že by škola nebo pedagog nezvládali svoji práci.

4.4 Dílčí závěr

Škola je prostředím, do kterého dítě vstupuje z domácího prostředí. Konkurenty se mu stávají vrstevníci. Může zde proto docházet k agresivnímu chování. Je na škole a školním prostředí tzv. klimatu školy, jaké vytvoří přicházejícímu žákovi podmínky pro výchovně-vzdělávací proces. Ve škole se mohou vyskytnout problémy s agresí a šikanou žáků. Rodiče a škola při zjištění, že je dítě šikanováno nebo bylo svědkem šikany nebo dokonce, že jejich dítě šikanuje druhé, v každém z těchto případů je nutné, aby rodiče spolupracovali se školou. Jedině vzájemnou kooperací je možné dojít k zastavení šikanování. Rodiče očekávají, že jim škola poskytne „první pomoc“. V současné době nejde už tak o tabuizované téma a učitelé jsou docela připraveni pomoci rodičům i dětem. Prevence se uplatňuje především tam, kde k šikaně ještě nedošlo. Dobré jsou preventivní výchovné zásady pro učitele, dále různé preventivní programy na minimalizaci šikany (projekt nadace O₂ MiŠ, letáčky pro děti a rodiče např. vydané Policií ČR, internetové stránky www.minimalizacesikany.cz, různé publikace s touto tematikou aj.). Do prevence by měli být zapojeni i rodiče.

Prevence sociálně patologických jevů dlouhodobá. Dětská agresivita není jenom problémem České republiky, ale je problémem celosvětovým. Je předmětem různých výzkumných projektů.

Kazuistiky šikanovaných dětí

MAREK TOMŠÍK

Osobní anamnéza

Těhotenství dítěte probíhalo běžně, chlapec je prvorozený, porod proběhl v termínu, v dětství prodělal běžné dětské nemoci. Trpí chronickou rýmou, alergií na prach. Vývoj chlapce probíhal normálně. Nosí brýle. Je vysoký, robustní postavy.

Rodinná anamnéza

Matka- 35 let, středoškolské vzdělání, otec 38 let, vysokoškolské vzdělání. Rodina úplná, funkční. Jedna sestra 11 let.

Popis konkrétního případu

Tohle je příběh můj a mého syna.

Marek se odmala projevoval jako tichý, inteligentní.. Ovšem už v mateřské škole se nijak výrazněji neprojevoval. Špatně navazoval kontakt s vrstevníky, nechtěl v ničem vynikat, nebyl aktivní. Už tady se objevily známky toho, že se nijak nechtěl bránit útokům svých kamarádů. Možná to bylo částečně mojí výchovou. Žili jsme tehdy na samotě. Z počátku děti jen pozoroval. Když se zapojil do hry a někdo mu ublížil, tak jsem mu říkala, že bít děti se nemá, že se nikomu neublíží apod. Až později jsem zjistila, že jsem udělala chybu.

Marek je bystrý. V první třídě četl encyklopedie, zajímal se o přírodu. Na začátku třetího ročníku jsem začala pozorovat, že se čím dál víc uzavírá do sebe, nechodí ven, nekomunikuje ani s rodinou, ani s vrstevníky a raději si o samotě čte knihy. Velice mě to začalo trápit. Přemýšlela jsem jak navodit příznivou atmosféru, aby mohl to své „trápeníčko“ konečně dostat ze sebe ven. Dlouho jsem nevěděla jak vůbec náš rozhovor začít.

Řekla jsem mu, že si zahrajeme společně nějaké hry. Po hodině hraní jsem na jeho tváři uviděla letmý úsměv. Pomalu jsem jen tak mezi řečí zhasla světlo

uprostřed pokoje, dceru poslala dělat úkoly do vedlejšího pokoje a začala si se synem povídat o tom, jaké to bylo, když jsem byla malá. O tom, jaká to byla doba a jak jsme si jako malé s děvčaty hrály. Vím, že i já jsem měla v oblíbě takovéto vyprávění od svých rodičů raději než pohádky.

Jak ubíhal čas, začal se syn pomalu otevírat. Zeptala jsem se ho, jak to teď mají ve škole, co dělají, s kým kamarádí. Sypala jsem na něho spoustu otázek a on potichu a nejistě odpovídal. Poté, co mi řekl, že nemá moc kamarádů, ale jen pár, jsem začala téma kamarádství, kamarádi, více rozbírat a pomalu jsem přecházela k otázkám typu: „A co to máš za modřinky?“ V koupelně jsem si totiž den před tím na jeho rukách všimla modřin – jak od prstů. Chvilí bylo ticho, odmlčel se a pak se rozplakal. Byli jsme chvíli potichu a pak začal vyprávět svůj „smutný příběh“ o tom, jak mu tři spolužáci ubližují. Že mu o přestávkách berou věci, pošťuchují apod. Prý je to jen hra. Zeptala jsem se ho proč se nebrání? Řekl, že by jim ublížil, že je větší.

Začala jsem mu vyprávět o šikaně fyzické, materiální a psychické. Vysvětlila jsem mu, že to není hra, že opravdu jde o chování, které není normální a že taková situace se musí řešit. Co kdyby se to dělo ještě někomu dalšímu! Později jsem zjistila, že opravdu nebyl jediný.

Prosil, abych to nikde a nikomu neříkala, aby neměl ještě větší problémy. Větu: „*To bude ještě horší*“ opakoval snad pětkrát. Musela jsem mu slíbit, že to neřeknu ani manželovi, ani dceři. Zřejmě by se necítil jako chlap, když si nechá ubližovat.

Vše jsem ale tajně řekla manželovi. Musel mi slíbit, že synovi neprozradí, že jsem mu to řekla. Poradila jsem se se sestrou, která je pedagog. Ta mi řekla, že taková situace se řeší okamžitě. Na její doporučení jsme to řešili hned druhý den s ředitelstvím školy s paní ředitelkou a zástupkyní, protože třídní učitel už ve škole v odpoledních hodinách nebyl. Že jsme byli ve škole, jsme synovi neřekli. Cítil by se jako žalobníček a já bych určitě ztratila jeho důvěru.

Z těchto důvodů jsme školu požádali o to, aby se situace řešila v klidu, aby ani náš syn nepoznal, že jsme byli ve škole řešit šikanování.

Třídní učitel si myslel, že jsme ho jako rodiče neinformovali prvního. Situaci jsme řešili s paní ředitelkou odpoledne, kdy už pan učitel ovšem ve škole nebyl. Myslím

si, že velikou chybou z jeho strany byl dopis, který nám napsal do žákovské knížky syna. Byl to vzkaz, že jsme ho obešli, že by to dokázal vyřešit atd.

Samozřejmě, že si to syn přečetl. Po velkém úsilí a vysvětlování proč jsme to takto řešili, mi začal opět důvěřovat. S panem učitelem jsem se ještě několikrát sešla a celou situaci vysvětlila a i on pochopil, že udělal chybu. Začal se též o třídu více zajímat a častěji ji o přestávkách kontroloval. Vše se totiž odehrávalo většinou o přestávkách.

Do třídy začala chodit paní učitelka, která na škole působí jako výchovný poradce a metodik prevence. Začala s dětmi nacvičovat hry na dobré a špatné chování. Na určitých případech měly samotné děti poznat, co je dobré chování a kdy se jedná o chování špatné, které se již vymyká normálu. Chtěla třídu pomalu stmelit a naučit je, aby spolužáka, kterému by někdo ubližoval, bránili. Pomalu se třída začala stmelovat.

Po poradě s psychologkou nám bylo doporučeno, abychom chlapci řekli, že když se situace bude opakovat, tak jedno z možných, ovšem krajní řešení je, že se má bránit i fyzicky. Pokud samozřejmě nepomůže pouhá domluva.

Jednou přišel Marek ze školy a řekl mi, že se tentokrát bránil. Situace se opakovala a když skupinka problémových chlapců zjistila, že jsou slabší, dali synovi pokoj.

Dodnes za mnou přijde a povídáme si. Už se nebojí něco říct hned. Moc mě mrzí, že takovou důvěru nezískal ke svému tátovi. Bylo to asi tím, že mu řekl, že není chlap, že správný chlap se hned brání a kvůli všemu nebrečí. Myslím si, že manžel udělal velkou chybu. Dnes vidím, že syn jde raději jakýkoli problém řešit se mnou než s tátou.

Na radu psychologky se snažím synovi zvyšovat sebevědomí, více ho chválit. Já vím, že je šikovný, ale musí si to uvědomit i on sám. Dokonce jsem ho přemluvila, aby vystoupil na školní soutěži a zahrál na klavír. Obsadil druhé místo a já jsem mohla pozorovat, jak byl v skrytu duše rád a to sebevědomí mu o trochu stoupl. Poprvé v životě dostal taky nějaké ocenění.

V souvislosti s přechodem na II. stupeň se situace začala jakoby opakovat. Při třídní schůzce jsem o samotě nové paní učitelce o problému ve třídě řekla. Paní učitelka si třídy začala více všimnout a zatím se syn s ničím neshvěřil.

Začátkem letních prázdnin po skončení sedmého ročníku jsem se připravovala na psaní bakalářské práce a četla si knihu Michala Koláře. Syn ležel vedle na dece. Všimla jsem si, že má pomalovaný krk. Shodou okolností jsem četla zrovna jeden příběh chlapce, co mu spolužáci malovali na krk. Dala jsem ho přečíst synovi. Zarazil se, trochu zrudnul a pak mi řekl, že si to ve škole sám vyřídí. Tak se asi i stalo. S příchodem dalšího ročníku se prý situace opakovala. Syn má téměř dva metry, je to velký kluk, s agresory si to „vyřídil“ a má pokoj. Pořád má strach, že bude mít dvojku z chování. Já ho ale ujišťuji, že těmto chlapcům domluva nepomohla, tak ať se brání. Zkusili jsme domluvu, práci ve třídě, ale tento způsob obrany se nám v tomto případě neosvědčil. Sama děti netrestám a nejsem zastáncem tělesných trestů, ale v našem případě nic jiného nepomohlo.

Mnoho rodičů si ovšem varovných signálů mnohdy ani nevšimne. Byla jsem ráda, že nás škola nás podpořila.

JIŘÍ M.

Osobní anamnéza

Chlapec, dnes 23let, těhotenství proběhlo normálním způsobem, chlapec druhorozený.

Rodinná anamnéza

Matka - vyučena otec - středoškolské vzdělání. Rodina úplná, funkční. Jeden bratr 25let.

Popis konkrétního případu

Chlapec se od malička jevil jako veselý a bezprostřední. Měl hodně kamarádů. První třída, ve které ho učila paní učitelka, proběhla celkem běžným způsobem a chlapec se na vyučování velice těšil.

Změna přišla až ve druhém ročníku. Změnil se třídní učitel. Jirku začal učit pan učitel. Tehdy si rodiče všimli, že s chlapcem není něco v pořádku. Začal mít časté bolesti břicha a do školy se mu nechtělo. Každé ráno hledal nějakou výmluvu, proč nejít do školy. Rodiče si se vzniklou situací nevěděli rady.

První, kdo se o hochových problémech zmínil, byl jeho starší bratr.

Jiří byl často nemocný. Rodiče museli do práce a tak požádaly své rodiče, aby se o chlapce po dobu jeho nemoci postarali. Poprosili dědečka, aby se chlapce nenápadně zeptal, zda-li nemá ve škole nějaké problémy. Chlapec, jelikož měl dědečka velmi rád, se mu svěřil, že pan učitel na děti hodně křičí a jemu je to nepříjemné. Ve třídě byl jeden hoch o hlavu větší. Jirkovi fyzicky ubližoval. Kamarádi chlapce proti tomuto agresorovi bránili. Rodiče byli velice překvapeni, když pan učitel označil za agresora jejich dítě, které s ostatními dětmi, které ho chránily, dostalo sníženou známku z chování. Později se ukázala pravda.

Dále se dědečkovi chlapec svěřil, že mu ubližují děvčata. Především jedno ze sousedství. Dědeček informoval o problému rodiče, kteří dále informovali pedagogické pracovníky.

Chlapec nechtěl vůbec chodit ven za kamarády. Neustále ho pronásledovalo tohle děvče i mimo školu. Křičelo na něj pod okny. Chlapec se pořád bál. Většinou

dívka používala slovní agresi. To trvalo do té doby, než se odstěhovala. Dívka byla mnohem větší a silnější než on, bál se jí, protože mu ubližovala.

Rodiče šikanu od dívky řešili tím, že syna přeřadili do jiné třídy. Vše ustalo jak se dívka odstěhovala. Žádné následky si chlapec do dalšího života nenese. Bezproblémově dokáže navazovat vztahy se svými vrstevníky i děvčaty.

JANA K.

Osobní anamnéza

Dívka se narodila v termínu, vývoj probíhal v normě, běžné dětské nemoci, má jednoho sourozence a dva nevlastní

Rodinná anamnéza

Matka – 32let, otec 35 let, matka i otec jsou rozvedeni, dívka pravidelně navštěvuje otce 1 x 14 dní, obě rodiny spolu komunikují a spolupracují

Popis konkrétního případu

Příběh Jany začal ve čtvrté třídě základní školy. Spolužáci se jí posmívali, že je tlustá. Děvče bylo velmi smutné a ztrápené, přestalo jíst. Nikomu se nesvěřila a svoje trápení si nechávala pro sebe. Rodiče o problému vůbec nevěděli. Za nějaký čas začali u Jany pozorovat hubnutí. Zdálo se jim, že se jim doslova ztrácí před očima. Její hubnutí skončilo až v nemocnici, kde byla děvčeti určena diagnóza – mentální anorexie. V nemocnici byla celý měsíc. V nemocnici a po návratu z nemocnice, začala navštěvovat psychologa. Dle sdělení rodičů jí psycholog pomohl.

Jana je citlivější, často má a měla psychosomatické potíže – bolesti břicha a hlavy. Poté, co byli učitelé upozorněni rodiči na příběh děvčete, začala se třídní učitelka více zajímat o dění ve třídě, spolužákům vydala zákaz mluvit o anorexii, o tloušťce, vysvětlila dětem, že není dobré se někomu vysmívat.

Začátkem dalšího školního roku začaly problémy se starším spolužákem. Žákem vyššího ročníku. Chlapec děvče častoval nevhodnými slovními urážkami, vysmíval se jí, pokřikoval. Děvče se nedalo. Slovní agrese ovšem přerostla ve fyzickou. Šikana vyvrcholila tím, že hoch děvčeti zlomil ruku. Jana nechtěla rodičům přiznat, co se stalo, celý příběh tajila. Trvalo dlouho, než se svěřila rodičům a třídní učitelce. Ta začala více chodit do třídy i o přestávkách, zajímala se i o dění na chodbách, zpřísnila kontroly v šatnách. Situace se za nějaký čas uklidnila.

Jana stále zamlklá a nedůvěřivá k ostatním lidem a spolužákům. Rodičům se často zdá posmutnělá a přemýšlivá. Je citlivá na každé slovíčko a dávají si pozor, aby si

nějaké slovní spojení nevykládala špatně a nevztáhla si ho na svou osobu. Podle vyjádření rodičů si tyto zážitky jistě ponese celý život. Bude těmito nemilými zkušenostmi jaksi poznamenaná. Rodiče doufají, že s přechodem na jinou školu a mezi jiné spolužáky částečně zapomene na to, co se jí stalo a bude veselejší.

Řešení šikany zůstalo převážně na rodičích. Rodiče přiznávají, že měli více komunikovat se školou o případu své dcery. Byly ovšem značně šokovány situací v jejich rodině. Nevěděli, jak se mají zachovat a jak dceři pomoci.

Závěr

Šikana je velice závažné chování. Můžeme se s ní setkat na různých místech a v různých institucích. Šikanování způsobuje obětem trauma a utrpení. Snižuje jejich sebehodnocení a sebeúctu. Šikana je dlouhodobou záležitostí, je značně komplikovaná. Mnohdy se o ní nikdy ani nedozvíme. Oběti mají obavu, že budou prozrazeny a tak zarytě mlčí a snaží se o dlouhodobé utajení. Mají jednoduše strach. Strach z agresora, ponížení, reakce rodičů a učitelů. Při šikaně na základní škole jde především o poruchu vztahů ve třídě. Je především na třídním učiteli, metodiku prevence, aby se formou sociálních her snažili třídu stmelit jako kolektiv. Jen dobře vyškolení pracovníci umí s dětmi takovýmto způsobem pracovat. Nelze třídu „preprogramovat“ za krátký čas. Trvá velmi dlouho než děti pochopí, co je špatné a co dobré jednání a budou spolužáky, kterým se děje takovéto přikopí bránit. Je těžké určit ze skupiny žáků, kdo je oběť a kdo agresor. Z vlastní zkušenosti vím, že mnohdy je obětí chlapec velký, silný, ale málo obratný a nevyvíkající ve sportu.

Zastavením agresivního chování ve školním věku, se může snížit nežádoucí chování v dospělém věku, může se snížit kriminalita mládeže. Agresivita a šikana mezi dětmi je vidět na každém kroku. Vidíme „škádlící“ se děti před školou, na zastávkách. Lidé často nezasahují do šarvátek mezi dětmi. Stáváme se tak jen pouhými pozorovateli.

Mnozí rodiče, proto, aby ochránili své děti před ostatními vrstevníky jim často říkají, že ránu, co dostanou, musí vrátit. Bojím se toho, kam se naše společnost s takovýmto přístupem řídí. Ovšem já se svým přístupem jsem ze syna vychovala jasného adepta na šikanu tím, že jsem mu neustále opakovala, že nesmí ubližovat ostatním, že se to nedělá.

Velkou roli při řešení šikany hraje též rodina, rodinné vztahy, rodičovství. Rodiče vytvářejí dítěti domov. Pro rodiče je důležité, aby své děti dokonale znali. Měli by poznat, když s jejich dítětem není něco v pořádku. Jen takovýmto přístupem získá rodič důvěru dítěte a to se mu svěří, že má nějaký problém. Rodina, která neplní své funkce tak narušuje vývoj dítěte, což negativně ovlivňuje jeho život. Důležité jsou též vztahy mezi rodiči a dětmi pro vytvoření harmonické rodiny. Dítě by mělo cítit, že ho rodič miluje. Málo si to dnes říkáme. Bereme to za jakousi samozřejmost. Dítě tato

slova ale musí slyšet. Základní úlohou rodiny je vychovat z dětí společenské bytosti. Rodiče na své děti nejlépe zapůsobí, když jim jsou vzorným příkladem. Budou k nim upřímní a poctiví.

V bakalářské práci na téma „*Možnosti spolupráce rodiny a školy při řešení šikany na základní škole*“ jsem se snažila pochopit tento problém jak ze strany rodiče šikanovaného dítě, tak ze strany školy. Nechtěla jsem pojmout šikanu jen z jednoho úhlu pohledu. Učitelé to mají velice složité. Jsou na ně kladeny vysoké nároky. Učitel je v jedné osobě pedagog, psycholog a sociolog. Zajímá se o to, v jakém prostředí dítě vyrůstá, stará se o jeho duševní stránku. Poznává, když má žák trápení. Musí ve svém vztahu k dítěti být i psychologem, snaží se o důvěru ve vzájemném vztahu. K tomu se rovněž přidávají povinnosti, které má ke svému zaměstnavateli, splnění nejrůznějších úkolů.

Otázka řešení šikany je velmi složitá. Zahrnuje spojení sil na straně školy a rodiny. Rodiče by měli po zjištění, že jejich dítě je obětí šikany neprodleně navštívit školu, třídního učitele, ředitele, případně metodika prevence či výchovného poradce. Celou záležitost spolu probrat, zeptat se na postup, ze školy by měli odcházet s pocitem, že v tom nejsou sami, že jim škola pomůže. Zároveň musí být škola na tento problém připravena a měla by umět rodičům pomoci. Vše by nemělo skončit jen jednou schůzkou. Obě strany by měly být v kontaktu do konce vyřešení případu. Obě strany musí spolupracovat, mít k sobě důvěru, vzájemně se podporovat a komunikovat.

Jsem si vědoma toho, že jsem ve své práci neobjevila nic nového, jen jsem chtěla vyjádřit pocity, které má rodič, jehož dítě bylo a pravidelně začátkem každého školního roku ještě je šikanováno. Chtěla jsem, aby si i rodiče a učitelé po přečtení práce a kazuistik uvědomili, jak toto patologické chování ovlivňuje budoucnost a životy dětí. Abychom všichni bránili takovému jednání a nebyli pasivními, když uvidíme, že se kolem nás děje někomu takové trápení a nebyli jsme k šikaně lhostejní.

Resumé

Šikana je závažné jednání s cílem získat převahu nad jinou osobou různými způsoby. Jde o psychické nebo fyzické týrání, v mnoha případech jde o spojení těchto případů, včetně slovní agrese a v současné době též kyberšikana, což je internetová šikana. Šikana způsobuje obětem značné trápení, trauma a někdy se s ní nedokážou vyrovnat ani v dospělém věku. Jsou bojácni a nedůvěřiví.

První kapitola definuje šikanu, příčiny jejího vzniku, popisuje osobnost aktérů šikany a popisuje otřesné následky šikanování.

Druhá kapitola popisuje výchovné principy v rodině, popisuje vztah rodič – dítě, zamýšlí se nad tématem rodičovství.

Třetí kapitola popisuje vztah týrané dítěte k prostředí, ve kterém se šikana nejčastěji vyskytuje – ke škole. Komplexně popsaná problematika mezi učitelem a žákem, snaha popsat agresivitu dětí a problém, proč se v současné době takto chová velké množství žáků.

Ve čtvrté kapitole jsem se snažila zjistit možné způsoby spolupráce rodiny a školy. Je zde pro rodiče popsaný metodický pokyn, kterým se řídí pedagogičtí pracovníci, popsané možnosti prevence šikanování.

V praktické části bakalářské práce jsem popsala rodičům a učitelům příběh můj a mého syna, který byl obětí šikany a zjistila jsem, že se začátkem každého školního roku se stále objevují náznaky agrese. Dále se mi podařilo oslovit dvě rodiny, které byly ochotny vyprávět mi příběh, který se stal jejich dětem.

Anotace

Bakalářská práce na téma „Možnosti spolupráce rodiny a školy při řešení šikany na základní škole“ se zabývá tématem šikany, vztahy mezi rodiči a dětmi, spoluprací rodiny a školy při řešení toho sociálně patologického jevu.

Práce je členěna do čtyř kapitol podle obsahové souvislosti. Podkapitoly konkrétní problematiku osvětlují a rozvíjí. Vedle roviny teoretické obsahuje práce i část praktickou.

Klíčová slova

Šikana, škola, agrese, násilí, učitel, rodič, rodičovství, spolupráce, prevence

Annotation

Bachelor thesis on "Possibilities of cooperation of the family and schools to address bullying in primary schools" deals with bullying, relationships between parents and children, family and school cooperation in addressing the socio-pathological phenomenon.

The work is divided into four chapters relating to the content context. Subchapter illuminate specific issues and develops. In addition to the theoretical plane includes a practical.

Keywords

Bullying, school, aggression, violence, teacher, parent, parenthood, cooperation, prevention

Seznam použité literatury

1. ČÁP,J., MAREŠ,J: *Psychologie pro učitele*, vyd.2 Praha: Portál, 2007, 656s, ISBN 978-807367-273-7
2. FONTANA,D. *Psychologie ve školní praxi*, vyd.1 Praha: Portál 1997, 384s, ISBN 807178-0634
3. KARNSOVÁ,M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem*, vyd. Praha: Portál, 1995, 151s, ISBN 80.7178-032-4
4. KOPŘIVA,K. *Lidský vztah jako součást profese*, vyd.3, Praha: Portál, 1999, 147s, ISBN 80-7178-318-3
5. KOLÁŘ,M. *Bolest šikanování*. 2 vyd. Praha: Portál, 2005, 255s, ISBN 80-7367-014-3
6. KRAUS,B.,POLÁČKOVÁ,V. et al., *Člověk – prostředí- výchova:* Paido,2001,199s, ISBN 80-7315.004-2
7. MAZÁNKOVÁ,L- *Typologie výchovných potíží*, IMS Brno, 2007,46s
8. MŮHLPACHR.P.: *Kapitoly ze sociální patologie*, IMS Brno 2003, 84 s.
9. NOVÁK,T. *Vztah otce a syna*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008 136s, IBSN 97880247-2079-1
10. PORTMANNOVÁ,R. *Jak zacházet s agresivitou*, vyd.1, Praha, Portál, 1996, 104s, ISBN 80-7178-094-4
11. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi :jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Vyd. 1. Praha : Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
12. OLEJNÍČEK.A, KOHOUTEK.R.:*Metodika řešení problémů v mezních situacích*, IMS Brno, 2005, str.123
13. STŘELEČEK,S.(ed.): *Studie z teorie a metodiky výchovy I*, 2 vyd. MU Brno 2004, 155s, ISBN 80-86633-21-7
14. ŘEHOŘ Antonín, *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce*, IMS Brno 2009, 44 s.
15. VÁGNEROVÁ,M.: *Základy psychologie*, 1 vyd. Karolinum Praha 2005, 356s, ISBN 80-246-0841-3
16. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Čj.:28 275/2000-22
17. <http://www.minimalizacesikany.cz/projekt-mis>
18. <http://www.urazneninahoda.cz>

Přílohy

Příloha č.1 – první část

DŮLEŽITÉ INFORMACE...

Lidská práva a právní následky

Státem ratifikovaná Úmluva o právech dítěte zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškozování zdraví a ohrožení života. Šikanování je v řadě případech trestnou činností.

- 1) Šikana může naplňovat skutkovou podstatu trestných činů (omezování osobní svobody, krádeže, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci, vydráždění, loupeže, rasové motivované skutky, znásilnění, pohlední zneužívání).
- 2) Osoba mladší 15ti let není trestně odpovědná, ale soud pro mládež jí může uložit podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže některá z následujících opatření:
 - dohled probácního úředníka,
 - zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve střediscích výchovné péče,
 - ochrannou výchovu.
- 3) Trestní odpovědnost mladistvých (15-18 let) je posuzována, soudy pro mládež podle zákona č. 218/2003 Sb., s ohledem na rozumovou a mravní vyspělost osoby, proti níž se vede trestní řízení.
- 4) Po dovršení 18ti let věku jsou osoby plně trestně odpovědné a projednávají se běžným způsobem v trestním řízení.

Stane-li se vaše dítě obětí nebo svědkem šikany, mívá kromě strachu pocit studu a splynutí, přestože se jí neúčastnilo. Vždy svým dětem naslouchajte a nezahlucujte, co vám vypráví. Snažte se přesně zjistit, co se dělo. Pamatujte, že dítě bude hledat pomoc nejprve u vás!

Informace pro vás připravili policisté ze služby kriminální policie a vyšetřování, kteří vyšetřují trestnou činnost páchanou na mládeži a mládeží.

Kontaktní adresa:

Policie prezidium České republiky
Preventivní informační skupina
Strojnická 27, 170 89 Praha 7
Tisk: Tiskárna MV, p. o., Bartůňkova 4, 149 01 Praha 4
tel.: +420 974 834 374
e-mail: tiskppcr@mvr.cz
nebo v naléhavých případech
linka 158

VSAĎTE NA PREVENCI!

© 2004 EuroNjel, CZ, spol. s r. o.

www.policie.cz

Více informací naleznete na www.msmt.cz.

Policie České republiky
upozorňuje:

Rodiče pozor!
Šikana mezi dětmi je skryté nebezpečí!

- Máte doma dítě školního věku?
- Mluvíte s ním na téma dětská šikana?
- Máte pocit, že Vašeho dítěte se to netýká? Možná ano, ale co když to tak není?

Vsaďte na prevenci a nepodceňujte nebezpečí šikany!

www.policie.cz

POJĎME SI NEJPRVE VYMEZIT ZÁKLADNÉ POJMY

Co je šikana?

- jakékoliv chování, jehož zámerem je opakovaně ubližovat, ohrožovat nebo zastrasovat jiného člověka, případně skupinu lidí
- zahrnuje jak fyzický útok v podobě bití, poškozování věcí druhé osobě, tak i útok slovní v podobě vydráždění, nadávky, pomlvy, vyhrožování či ponižování
- většina případů šikany mezi dětmi se odehrává ve škole, na cestě do školy nebo ze školy, případně v okolí bydliště
- nebezpečí šikany spočívá především v závažnosti, dlouhodobém působení a s tím souvisejících následcích v oblasti duševního a fyzického zdraví

Druhy šikany

- 1) **Fyzická agrese** – agresor používá k šikanování oběti fyzické násilí, popřípadě předměty, kterými učíní útok důraznějším (baseballová pálka, batoh apod.)
- 2) **Útokem agrese a zastrasování** – agresor oběti vyhrožuje fyzickým útokem, zastrasuje, nadává jí, vysmívá se nebo ji zesměšňuje.
- 3) **Krádeže, ničení a manipulace s věcmi** – agresor oběti ničí a odčizuje věci nebo si věci půjčuje a vrací je znehodnocené (zejména tužky, celý penál a jiné školní pomůcky).
- 4) **Násilné a manipulativní příkazy** - agresor nutí obět k různým nepřijemným činnostem a úkolům (např. psát za něho domácí úkoly, nosit a odevzdávat svačinku či kapesník).

Kdo bývá dětskou obětí šikany?

- Dítě, které se neumí nebo nemůže bránit.
- Dítě, které se jakýmkoliv způsobem odlišuje od očekávaného průměru (nosí brýle, přestěhovalo se, má nadváhu apod.).
- Dítě fyzicky slabé, popř. uzavřené, které těžko navazuje osobní kontakt s ostatními dětmi
- Dítě duševně zranitelnější, popř. pomalejší v uvažování.
- Dítě jiné barvy pleti, často příslušník národnosti menšinový.
- Dítě nadprůměrně duševně vybavené, dětský genius.

Jak poznáme dítě-agresora?

- Bývá zpravidla starší, tělesně zdatný, agresivní k vrstevníkům a mnohdy i k učitelům, mává kázeňské problémy.
- Může být všeobecně oblíbený, temperamentní, sebevědomý, méně nadaný a někdy až překvapivě nebezpečný.
- V kolektivu často vystupuje v roli vůdce.
- Pochází často z rodiny, kde je fyzické, popř. psychologické násilí používáno jako běžný komunikační prostředek.
- K maskování svých činů často používá „důvěryhodné vysvětlení“, které se snaží opřít o tvrzení svých obdivovatelů.

Jaké může být dítě-agresor?

1. **„Hrublák“** – primitivní, impulzivní, hrubý, s kázeňskými problémy, má narušený vztah k autoritě, mnohdy zapojený do gangů, páhajících trestnou činnost
2. **šikanování** používá členů k zastrasování ostatních poslušnosti, rodinné prostředí – často výskyt agrese a brutality rodičů, agresorů násilí napodobují a vracejí
3. **„Elegant“** – velmi slušný, kultivovaný, zvýšeně úzkostný forma – násilí a mučení je cílené a rafinované, skryté, bez přítomnosti svědků
4. **rodinné prostředí** – časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drlu bez lásky
5. **„Vtípaček“** – optimistický, dobrodružný, „randasista“, se značnou sebevěrou, vmluvný, většinou oblíbený a vlivný forma – šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, má snahu vypichnout „humorné a zábavné“ stránky oběti
6. **rodinné prostředí** – obecně – slova depravace, nepřítomnost duchovních a mravních hodnot

Jaké následky může mít šikanované dítě?

- V dlouhodobém horizontu může šikana vést k poškozování fyzického a psychologického zdraví.
- Poškození bývají mnohdy nevratného charakteru, osobnost jedince je narušena dříve, než se stáhla plně rozvinout.
- Dochází k přetrhání citových vazeb na své nejbližší.
- Ponižování lidské důstojnosti vedoucí ke ztrátě důvěry k autoritám, která je doprovázená ztrátou luzu o celé společnosti, která nedokáže garantovat alespoň minimální ochranu před násilím slabým a bezbranným jednotlivcem společnosti.

Na co preventivně upozornit začínajícího školáka?

- Při nastupu do školy informujte své dítě o možném nebezpečí a jednotlivých projevech šikany, např. formou pohádky či příběhu.
- Zdůrazněte, že se nemusí bát o šikaně otevřeně mluvit.
- Věnujte se svému dítěti, naslouchajte mu, všimněte si detailů vyprávění o dění ve škole i mimo ni.
- Seznamte dítě s širším okruhem osob, na které se může v případě potřeby obrátit.
- Zdůrazněte, že nikdo nemá právo ubližovat druhým. Vhodné je použít nějaké ukázky z pohádky, např. nad nikoho se nepovyšuj a před nikým se neponižuj.
- Upozorněte dítě na kriminální pozadí těchto skutků mezi dospělými a možnost stíhání případných aktérů.
- Informujte dítě o tom, že vhodnou obranou proti šikaně je dobrá parta a kamarádi, kteří se nebojí pomoci jeden druhému a projevy šikany oznámí.
- Při pravidelných návštěvách rodičovských schůzek se informujte nejen na prospěch Vašeho dítěte, ale i na zatajení dítěte v kolektivu, popř. na jeho chování o vyučování i mimo něj.
- Promluvíte o svých obavách s učitelem, ptáte se učitele na jeho názor na šikanu a nebojte se s ním spolupracovat. Je to váš společenec.
- Ptajte se učitele, zda se problémům šikany zabýváte, jak šikanu zjišťujete, jak následně postupují a zda sledují projevy chování i mimo vyučování.

Varovné signály pro rodiče:

- Za dítětem domů nedochází žádný spolužák ani kamarád.
- Dítě je zaražené, smutné a nemluví o tom, co se děje ve škole.
- Spánkové smůlné a hrůzonočné sny, křičí ze spaní.
- Dochází ke zhoršení prospěchu, je nesoustředěná a často bez zájmu.
- Před odchodem do školy nebo při příhodě ze školy si dítě stěžuje na zdravotní problémy.
- Dítě často navštěvuje lékaře – má zvýšenou absenci, někdy i neomluvené hodiny.
- Do školy a ze školy chodí oklikami, může chodit i za školu.
- Domů přichází s roztrhanými oblečeními, poškozovanými školními pomůckami nebo bez nich.
- Často potřebuje peníze, ztrácí kapesné, kupuje fiktivní školní pomůcky a neplatí obědy.
- Dítě může chodit domů hladové, přestože dostává svačinky a má zajištěné obědy ve škole.
- Nedokáže přesvědčivě vysvětlit svoje zranění.
- Nechce chodit na tělesnou výchovu, má odřemý, škrábance nebo řezné rany, které se nedají uspokojivě vysvětlit.
- Je osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda, má často smutnou náladu, působí nešťasné a ustrašené, sláva se uzavřeným.
- Dítě trpí poruchami soustředění, je smutné natolik, že se u něj může vyvinout patologický smutek – deprese.
- Vyhrožuje sebevraždou, nebo se o ni dokonce pokusí.

Jak mají rodiče postupovat? Co mohou při podezření na šikanu dělat?

- Především ujistěte své dítě, že jste zcela na jeho straně, má vaši plnou podporu a může se spolehnout na vaši ochranu.
- Zjistěte o útku na vaše dítě co nejvíce informací.
- Požádejte o pomoc ostatní členy rodiny.
- V případě vážného fyzického napadení nechte své dítě odborně ošetřit a neposílejte ho následující dny do přímého kontaktu s předpokládanými útočníky.
- Obratě se na školu, nebojte se o šikaně promluvit otevřeně, např. na třídní schůzce, možná nebudete sami.
- Máte-li na ni podezření, spojte se s ředitelem školy nebo s třídním učitelem. Pokud podáváte písemnou žádost, mějte schovanou kopii dopisu.
- Trvejte na osobní schůzce a neřešte celou záležitost pouze telefonicky.
- Nebojte se požádat ředitele o přeložení dítěte do jiné třídy, případně školy. Zkuste si ověřit poměry, které vládou na jiné škole.
- Pokud s vedením školy nenačnete společně řešení, navzdávajte to, obratě se na příslušný školský úřad nebo na školní inspekci.
- Nechtejte po svých dětech, aby byly statečné a vtrhly to, co se jim stalo. Nemají na sílu a řešení to není. Jednejte bez prodlení sami.
- Pomozte svému dítěti zvládnout psychologickou zátěž a informujte ho, jak se vyhnout nebezpečným situacím (např. co odpovědět, jak reagovat na provokace a jak zvládnout situaci v případě ohrožení).
- V případě důvodného podezření na páchaní trestné činnosti na vašem dítěti informujte neprodleně Policii ČR.

Šikana může být na každé škole. I na té vaší. Máte možnost to změnit.

Devět kroků pro řešení počáteční šikany aneb Pedagogická chirurgie

1. Odhadnete závažnost onemocnění skupiny.
2. Zjistíte informace od obětí i spolužáků.
3. Najdete vhodné svědky.
4. Proveďte individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky.
5. Chraňte oběti šikany.
6. Proveďte rozhovor s agresory, případně konfrontaci mezi nimi.
7. Svolíte výchovnou komisi.
8. Spolupracujte s rodiči obětí i agresorů.
9. Rozbebnete situaci se třídou, dále sledujte a pracujte se vztahy.

Nejste v tom sami

Kdo vám může při řešení šikany pomoci?

- Středisko výchovné péče.
- Pedagogicko-psychologická poradna.
- Projekt Minimalizace šikany a jeho odborníci.
- Sdružení Linka bezpečí, www.linkabezpec.cz.
- Poradna na www.minimalizacesikany.cz.
- Amnesty International ČR, www.amnesty.cz.

Odborné informace o šikaně najdete také v publikaci dr. Michala Koláře *Bolest šikanování*.

Prevence má smysl

Co vám k ní pomůže?

- Připusťte si možnost, že šikana na vaší škole může být.
- Milujte se žáky o vztazích.
- Spolupracujte s rodiči.
- Věřte, že zájmovou výukou a atraktivní školní program.
- Pozorujte, naslouchejte, podporujte pozitivní sociální klima.
- Vytipujte riziková místa na škole.
- Pracujte s potenciálními oběťmi šikany.
- Ilustrte agresivní skřivory možných agresorů.
- Dejte možnost každému zažítvat úspěch.
- Pěstujte empatii mezi žáky.

Zjistěte, co se děje

- Pozorujte chování žáků a atmosféru ve třídě.
- Zjistěte si informace o šikaně.
- Konzultujte svá pozorování s kolegy.
- Oznamte své podezření vedení školy a výchovnému poradci a domluvte se na jednotlivém postupu.
- Mezi čtyřma očima zjistujte informace od nezáujatých svědků – spolužáků.
- Spojte se s rodiči obětí a požádejte je o spolupráci.

Jak poznáte, že se jedná o šikana?

Všimněte si nepřímých znaků šikanování:

- Žák je o přestávkách často osamocení, ostatní o něj nejsou zájem, nemá kamarády.
- Při týmových zápětech bývá volen do mužstva mezi posledními.
- Během přestávek vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevyvěstitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Má zaspínaný nebo poškozený oděv.
- Štále postarádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Má odřeniny, modřiny, škrabance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Všimněte si přímých znaků šikanování:

- Poměrně poznámky na adresu žáka, pokračující přezdívká, nadávky, ponižování, hrubá žerty na jeho účet.
- Čtrtka žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislým nebo poníravým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcně nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem.
- Skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka, aby vykonával memorální až trestné činy či aby se jich spoluúčastnil.
- Honění, strkání, stouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je napaďně, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

Zlu k vítězství stačí, když slušní lidé nedělají nic. *Talmud*

www.minimalizacesikany.cz

Nadace O₂

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky? Ublížíjí ti?

Nevíš, co máš dělat dál? Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto?

Překonej strach a zajdi za námi! Pomůžeme ti!

Kam se obrátit?

Chceš-li osobně a přímo, zajdi za najdeš ji ve sborovně nebo v kabinetu výchovného poradenství denně mezi 7.00 a 13.30 hod., osobně či písemně se pak můžeš obrátit na kohokoliv z pedagogů nebo vedení školy prostřednictvím schránky důvěry, která je umístěna proti nástěnce v přízemí hlavní budovy školy - před šatnami. Schránka je pravidelně kontrolována a případné dotazy, připomínky či stížnosti jsou projednávány a řešeny. Můžeš se svěřit i svému třídnímu učiteli nebo jinému pedagogovi, ke kterému máš důvěru.

Co je šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně ubližuje druhému /nebo druhým/. Znamená to, že tobě /či některému z tvých kamarádů/ někdo, komu se nemůžeš bránit, dělá něco nepříjemného, ponižujícího nebo to „jenom“ bolí.

Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě? Ale může ti znepříjemňovat život i jinak: pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili, nevšimli si tě.

Proč jsi šikanován? Proč jsi šikanován? Proč jsi šikanován?

Není to proto, že jsi špatný, a nebo proto, že by sis to zasloužil! Chyba není v tobě, ale ve špatných vztazích mezi některými děvčaty a kluky ve vaší třídě nebo v naší škole. V takovém případě převládá v kolektivu násilí a bezohlednost.

!!!Pamatuj si: NIKDO NEMÁ PRÁVO DRUHÉMU UBLIŽOVATI!!!

Když se jednou ptali jednoho zoufalého hochy, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím. Když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že to už bude lepší.“ Ovšem, myslet si, že to bude „samo“ lepší, je omyl! Nikomu nic neřící je strkání hlavy do písku! A celou situaci to jenom zhoršuje! Nevzdávej se a udělej následující:

Obrat' se na nás! Budeme ti věřit, můžeme ti pomoci a neprozradíme tě! Netroufáš-li si přímo, napiš nám, podepiš se a vhod' dopis do schránky důvěry, kterou najdeš ve vestibulu. Domluvíme se na řešení.

Svěř se svým rodičům a ti at' kontaktují buď pedagogy nebo ředitelství školy. Zase se na řešení domluvíme.

V případě, že nenajdeš odvahu ani k jednomu řešení, zavolej na bezplatnou pražskou LINKU BEZPEČÍ, telefon: 800 155555. Zdarma můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, kdo se takto trápí.